

KUL TÚRA SLOVA

Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru
Matice slovenskej

Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Dana Gu-
ričanová, Robert Hammel, Re-
náta Hlavatá, Ingrid Hrubaničo-
vá, Martin Chochol, Bronislava
Chocholová, Ján Kačala, Natália
Kolenčíková, Ľubor Králik, Jana
Levícká, Sibyla Mislovičová,
Slavomír Ondrejovič, Lucia Mol-
nár Šatinská, Iveta Vančová, Pa-
vol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- ŠIMON, František – DANKO, Ján:
Medzičel'usť alebo rezáková kosť? 193
KROLČÍKOVÁ, Romana: Jazyko-
vé neistoty používateľov slovenčiny
v oblasti pravopisu veľkých písmen
vo vlastných osobných menách 197
RAMŠÁKOVÁ, Anna: *Predhorie* či
Priedhorie, *Brestenné* či *Briestenné?*
(1. časť) 204

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ,
Michal – VANČOVÁ, Iveta: Nové
a revidované slovenské mená dová-
žaných, zavlečených, pestovaných
a ďalších na Slovensku známych
cudzokrajných cievnatých rastlín. 4.
Druhy rodov začínajúcich sa písme-
nom G – K 210
BAČOVÁ, Mária: Latinsko-sloven-
sko-česko-rusko-bieloruský slovník
oficiálnych názvov liečivých rastlín.
7. časť (S – Z) 218

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- Klobúk dolu!* K. Balleková 228

ROZLIČNOSTI

- Kopaničiar a Kopaničan.* I. Vančová. 238

SPRÁVY A POSUDKY

Kytica pre Mateja Považaja. S. Mislovičová	240
Jubileum prof. Juraja Dolníka, DrSc., alebo Provokačný potenciál jedného jazykovedca. J. Rusinková	242
Vydali sme 4. zväzok Slovníka súčasného slovenského jazyka. N. Janočková	247

SPYTOVALI STE SA

Spojovník alebo pomlčka? S. Duchková	253
--	-----

PRIPOMÍNAME SI..... 255

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 56, 2022, č. 4 (24. 8. 2022). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Siblya Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,50 €, jednotlivé čísla 1,50 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2022

Cena 1,50 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Medzičel'usť alebo rezáková kosť?

FRANTIŠEK ŠIMON (*Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*) – JÁN DANKO (*Katedra morfológických disciplín Univerzity veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach*)

Abstract: There has been a discussion in the history of anatomy about the small bone *os incisivum*, whether it occurs only in animals or in humans as well. The bone itself in human's body has already been described by Galen, A. Vesalius did not agree with his description. It was also known to F. Vicq d'Azyr, but he did not call it by its special name. J. W. Goethe is considered to be its discoverer in humans. The term *os incisivum* was used in 1774 by A. von Haller, in 1795 J. F. Blumenbach proposed to use the term *os intermaxillare*, the term *premaxilla* was originally used in comparative anatomy from the middle of the 19th century. The Slovak term *medzičel'usť* is the calque of the term *os intermaxillare*, or perhaps even better, of the German equivalent *Zwischenkieferknochen*, respectively *Zwischenkiefer*. In order to maintain the correct motivation and correlation with the Latin nomenclature, authors suggest changing the Slovak term to *rezáková kosť*, incisor bone.

Keywords: Latin anatomical nomenclature, Slovak anatomical nomenclature, Latin terms *os incisivum*, *os intermaxillare*, *premaxilla*, Slovak term *medzičel'usť*, *rezáková kosť*

Os incisivum je kostička súvisiaca s čeľusťou, ktorá sa vyskytuje u človeka v embryonálnom štádiu a zrastá s čeľusťou už pred pôrodom. Človek znalý latinskej anatomickej nomenklatúry si pri jej názve vybaví hneď *dens incisivus rezák*, takže jej slovenský ekvivalent medzičeľusť je v prvom momente prekvapujúci a dá sa vysvetliť len znalosťou dejín anatómie a jej nomenklatúry.

Os incisivum hrala významnú úlohu v porovnávej anatómii od 18. storočia, v ktorej sa viedla diskusia, či sa táto kosť nachádza aj u človeka alebo len u zvierat. Malo to aj ideologické pozadie, zástancovia absencie kosti to považovali za dôkaz osobitého postavenia človeka medzi stavovcami. Tí, ktorí tvrdili, že sa vyskytuje aj u človeka, boli prívrženci evolúcie, homológie medzi zvieratami a človekom (Barteczko – Jacob, 2004).

Samotnú kosť opísal už Galénos (129 – 210) v diele *De ossibus* (O kostiach), v ktorom píše, že na konci čeľuste je jedna kosť, ktorá obsahuje korene a zubné lôžka rezákov (De ossibus, 3). Zakladateľ novovekej anatómie Andreas Vesalius (1514 – 1564) odmietol tento Galénov názor a tvrdil, že čeľusť u človeka je jedna kosť (1543, s. 39). Galénos pitval opice a analogicky prenášal poznatky na človeka, renesančná anatómia však už automaticky nepreberala jeho poznatky. Prednú časť čeľuste spoznal na ľudskom plode francúzsky anatóm Félix Vicq d'Azyr (1748 – 1794), ale nedal jej osobitné meno (1784, s. 488). Za objaviteľa tejto kosti u človeka sa považuje slávny spisovateľ nemeckej klasickej literatúry Johann Wolfgang Goethe (1749 – 1832). Ten sa zaujímal aj o prírodné vedy, učil sa anatómiu u vtedy známeho anatóma Justa Christiana Loderera (1753 – 1832) a v roku 1784 spolu s ním identifikoval túto kosť aj u človeka. Svoj objav oznámil významným anatómom tej doby, ale nikto sa s jeho názorom nestotožňoval a nechceli mu prácu o objave uverejniť, vyšla až v roku 1820 (Wells, 1967).

Na označenie tejto kosti sa v minulosti používalo viac synonym. Termín *os incisivum rezáková kosť* použil Albrecht von Haller (1708 – 1777), pretože v tejto kosti sa nachádzajú rezáky – *dentes incisivi* (1774, s. 181). Termín *os intermaxillare medzičeľustná kosť* uviedol Johann Friedrich Blumenbach (1752 – 1840) s odôvodnením, že je vhodnejšie ju takto nazývať, pretože sa vyskytuje aj u druhov, ktoré nemajú rezáky (1795, s. 34 – 35). Termín *premaxilla* – doslova predčeľusť – sa používal pôvodne v porovnávej anatómii, Websterov slovník uvádza prvé použitie z roku 1850 (Merriam-Webster, online).

Slovenský termín medzičel'ust' je kalkom latinského termínu *os intermaxillare* alebo azda ešte lepšie nemeckého ekvivalentu *Zwischenkieferknochen*, resp. *Zwischenkiefer*. Tento termín sa nachádza už v prvej slovenskej nomenklatúre J. Ledényiho (1935, s. 27; ďalej LED) a prevzali ho aj nasledujúce slovenské nomenklatúry Anatomické názvoslovie (Antal, 1962, s. 37; ďalej AN) aj Holomáňová – Brucknerová (2002, s. 44; ďalej HB). V LED a AN sa dôsledne používal termín medzičel'ust' aj v ostatných súvisiacich termínoch, v HB však *foramina incisiva* z nejasných dôvodov autori zmenili na rezákové otvory.

Staršia česká nomenklatúra má mezičelist, ale ako synonymum aj řezáková kost (Zrzavý, 1985, s. 39), najnovšia nomenklatúra dôsledne len mezičelist (Kachlík a kol., 2010, s. 30).

Keď slovenskú nomenklatúru humánnej anatómie porovnáme s veterinárnou, tam sa v staršej anatomickej nomenklatúre vyskytuje řezáková kost' (Popesko – Hájovská, 1974, s. 42), v novšej sa používa ten istý termín (Danko – Šimon – Artimová, 2011, s. 22). Staršia česká učebnica porovnávacjej anatómie má obe možnosti, kost mezičelistní a řezáková, a uvádzajú sa v nej aj synonymné termíny v niektorých slovanských jazykoch, poľsky kość międzyszczękowa aj siekaczowa, rusky мѣзчѣл'устнаја i рѣзцовая kost' (porov. Kolda, 1936, s. 376). Novší internetový zdroj má poľsky kość przysieczna a rusky резцовая kost' (Imaios, online).

Slovenský termín medzičel'ust' patrí do skupiny slovenských termínov, ktoré boli vytvorené podľa iných, resp. starších latinských termínov, a keď sa oficiálna latinská nomenklatúra zmenila, slovenský termín zostal. Patrí sem napr. termín *nervi craniales*, doslova lebečné nervy, v slovenskej nomenklatúre hlavové nervy podľa staršieho latinského termínu *nervi capitales*, alebo očný zub – *dens caninus* podľa staršieho latinského termínu *dens ocularis*.

Vzhľadom na správnu motiváciu a koreláciu s latinskou nomenklatúrou je podľa nášho názoru pre *os incisivum* vhodnejší slovenský ekvivalent řezáková kost'.

LITERATÚRA

ANTAL, Ján: Anatomické názvoslovie. Horecký, Ján (red.). Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1962. 576 s.

BARTECZKO, Klaus – JACOB, Monika: A re-evaluation of the premaxillary bone in humans. In: *Anatomy and Embryology*, 2004, roč. 207, č. 6, s. 417 – 437.

BLUMENBACH, Johann Friedrich: De generis humani varietate nativa. 3. vyd. Göttingae: Vandenhoeck et Ruprecht 1795. 326 s.

DANKO, Ján – ŠIMON, František – ARTIMOVÁ, Jozefa: Nomina anatomica veterinaria. Slovenské veterinárske anatomické názvoslovie. Košice: UVLF 2011. 267 s.

GALENOS: De ossibus ad tirones. In: Opera omnia. Vol. II. C. G. Kühn (ed.). Lipsiae. Cnobloch 1821. s. 732 – 778.

HALLER, Albert von: Bibliotheca anatomica. Tomus I. Tiguri: Orell, Gessner, Fuessli et Socc. 1774. 816 s.

HOLOMÁŇOVÁ, Anna – BRUCKNEROVÁ, Ingrid: Anatomické názvy II. Bratislava: Elán 2002. 142 s.

KACHLÍK, David – ČECH, Pavel – MUSIL, Vladimír – BÁČA, Václav: České tělovědné názvosloví. Brno: knihovnicka.cz 2010. 169 s.

KOLDA, Jan: Srovnávací anatomie zvířat domácích se zřetelem k anatomii člověka. Brno: nákladem vlastním 1936. 914 s.

LEDÉNYI, Julius: Nomina anatomica. Slovenské telovedné názvoslovie. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1935. 243 s.

POPESKO, Peter – HÁJOVSKÁ, Bibiána: Nomina anatomica veterinaria. Bratislava: Príroda 1974. 222 s.

VESALIUS, Andreas: De corporis humani fabrica. Basileae: Ex officina Ioannis Oporini 1543. 659 s.

VICQ D'AZYR, Félix: Observations anatomiques. Sur trois Singes appelés le Mandrill, le Callitriche et le Macaque, servies de quelques Réflexions sur plusieurs points d'Anatomie comparée. In: Histoire de l'Academie royale des sciences, année 1780. Paris: De l'imprimerie royale 1784, s. 478 – 493.

WELLS, George: Goethe and Intermaxillary Bone. In: The British Journal for the History of Science, 1967, roč. 3, č. 4, s. 348 – 361.

ZRZAVÝ, Josef: Latinsko-české anatomické názvosloví. Olomouc: Univerzita Palackého 1985. 378 s.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/premaxilla#examples> [cit. 30. 5. 2022].

<https://www.imaios.com/en/e-Anatomy/Anatomical-Parts/Incisive-bone-Premaxilla> [cit. 6. 6. 2022].

Jazykové neistoty používateľov slovenčiny v oblasti pravopisu veľkých písmen vo vlastných osobných menách

ROMANA KROLČÍKOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Vlastné mená (propriá) ako pomenovania jedinečnej osoby, zvieratá alebo neživého predmetu majú identifikačnú funkciu a slúžia na rozlíšenie jednotlivín v rámci toho istého druhu, pričom v písomnej komunikácii na ich odlišenie od všeobecných podstatných mien (apelatív) používame veľké začiatkové písmeno. V článku sa zameriavame predovšetkým na pravopisnú rovinu špecifickej skupiny antroponým, ktorou sú vlastné osobné mená. Patria k nim rodné mená, priezviská, prímená, domácke podoby mena, zdobneniny mien osôb a prezývky.

Cieľom článku je opísať, s akými jazykovými neistotami sa vyrovnávajú používatelia jazyka a ktoré jazykové javy sú v praxi vo sfére vlastných osobných mien problematické. Prostredníctvom rešerše kľúčových slov¹ vo webovej jazykovej poradni sme zosumarizovali problematické miesta týkajúce sa pravopisu, materiálovú bázu tvorilo 53 otázok z rokov 2009 až 2021, ktoré sú dostupné na stránke jazykovaporadna.sme.sk. Nadväzujúc na analýzu otázok, navrhujeme niekoľko doplnení pravopisných pravidiel, ktoré by mohli slúžiť ako podnety do diskusie pri ich aktualizácii.

Používatelia sa na jazykovú poradňu často obracajú s otázkou, ako sa vyrovnat' s rozkolísaným pravopisom zložených osobných mien s tzv. šľachtickým prídomkom (predikátom). Problém robí písanie predložiek typu *von/Von, van/Van, de/De, da/Da*², ktoré sa v niektorých cudzích vlastných menách píše s veľkým začiatkovým písmenom, v iných zase s malým začiatkovým písmen-

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe.

¹ Vyhľadávali sme kľúčové slová *krstné meno, osobné meno, rodné meno, úradné meno, zložené meno, živé meno, cudzie meno, mužské meno, ženské meno, domácka podoba mena, rodovo neutrálné meno, obojrodové meno, priezvisko, rodovo neutrálné priezvisko, prezývka, alias*.

² Spomínané predložky sú súčasťou tzv. šľachtického prídomku (predikátu), ktorý sa začal pripájať vo feudálnej spoločnosti k osobnému menu ako doplnkové meno. Za šľachtický predikát sa považuje „prívlastok, ktorý určuje pôvod osoby, a to geografický pôvod (miesto, odkiaľ osoba pochádza – kde sa narodila alebo kde žije), vlastnícky pôvod (podľa názvu pozemkového majetku) či príslušnosť k rodine alebo rodu“ (Duchková, 2020, s. 97).

nom. Pravidlá slovenského pravopisu (2013; ďalej PSP) zmienku o pravopise predložiek v zložených menách s týmto predikátom neobsahujú. Navrhujeme preto doplniť poučenie o tom, že pri cudzích menách s predikátom pripojeným k menu cudzojazyčnou predložkou *von, van, de, der, da, di, du, le, la, el* pravopis danej predložky závisí od toho, ako je zaužívaný pri písaní konkrétneho mena, napríklad *holandský maliar Vincent van Gogh*, ale *belgický majster bojových umení a herec Jean-Claude Van Damme*. Zaužívaný pravopis cudzieho mena nemusí byť pri niektorých menách zreteľný. V takých prípadoch odporúčame písať spomínané predložky s malým začiatočným písmenom, čo je v súlade so všeobecnou pravopisnou zásadou o písaní neplnovýznamových slovných druhov vo vlastných menách. Tendencia používateľov pri zaznamenávaní priezvisk bez krstného mena, ktorých súčasťou je tzv. šľachtický prídomok, je písať s veľkým písmenom aj predložku, napríklad *Riaditeľ múzea venovaného Da Vincimu³ v jeho rodnom meste Alessandro Vezzosi však uvidol...* (Slovenský národný korpus, prim-9.0-public-sane). Ukazuje sa, že aj v prípadoch, keď sa ustálené píše predložka s malým začiatočným písmenom, prejavuje sa potreba začať vlastné meno s veľkým písmenom, a tak ho vyčleniť z ostatného textu. Táto naznačená používateľská tendencia by si však žiadala samostatné a podrobnejšie skúmanie.

Ako problémová oblasť z hľadiska pravopisu sa ďalej javí písanie veľkých písmen v prezývkach. Prezývky jednotlivých osôb sa chápu ako neúradné vlastné mená, preto sa píšu s veľkým začiatočným písmenom, a to aj v spojeniach typu *Ježibaba Anča prezývaná Jazyčnica* alebo *Peter Pukáč (nazývaný) Puky*. Prezývku je potrebné rozlišovať v rámci širšieho kontextu, pretože nie v každom prípade ide o prezývkové antroponymum. Napríklad v spojeniach ako *Ten trulo priniesol zase štvorku. – Mój miláčik sa zase niekde zabudol* či *Zlatko, postav sa za mňa* podčiarknuté výrazy predstavujú prezývky s významom všeobecnej apelatívnej charakteristiky a chýba im príznak jedinečnosti, ktorý pomenúva konkrétnu osobu, resp. jednotlivinu v rámci druhu. Absentuje tu spoločensky podmienená identifikácia, ktorá je základným príznakom vlastných mien. V uvedenom kontexte môže byť *miláčik, zlatko* hocikto, ku komu máme kladný vzťah. V dokladoch ide o všeobecné pomenovania v zmysle dôverného oslovenia blízkej osoby.

³ Namiesto zaužívanej podoby *da Vincimu*.

Písanie veľkého začiatočného písmena v prezývkach, aliasoch alebo nickoch je úzko spojené s pragmatickými činiteľmi a subjektívnymi postojmi používateľa, preto sa táto pravopisná oblasť javí ako problematická. V súčasných PSP sa písanie veľkého začiatočného písmena v prezývkach bližšie nešpecifikuje, no bolo by prínosné, keby sa pri aktualizácii pravopisných pravidiel myslelo i na túto oblasť a stanovili by sa aspoň rámcové body, ktoré by pomohli používateľom pri rozhodovaní.

Častým problémom z oblasti pravopisných zásad písania interpunkcie je zápis zaužívaného a obráteného poradia v menách. Používatelia sa zaujímajú najmä o to, ktoré poradie mien majú použiť v rôznych komunikačných situáciách. V slovenčine je v písanom texte zaužívané poradie rodné (krstné) meno a priezvisko, je záväzná pri zápise občana Slovenskej republiky do knihy narodení a odporúča sa aj vo veľkej časti písomnej komunikácie. Používatelia prirodzene cítia diverzitu situácií, v ktorých sa komunikuje písomnou formou, a majú aj istú vedomosť o tom, že poradie zápisu vlastného mena osoby môže byť variantné. Obrátené poradie je typické pre rozličné administratívne zoznamy, kde je potrebné priezviská usporiadať abecedne.

Aj keď poučenie o pravopisnej zásade zápisu mien v obrátenom poradí nájde používateľ v PSP na s. 105 v kapitole o písaní čiarky, kde sa uvádza, že „čiarkou sa naznačuje obrátené poradie v menách a terminologických spojeniach, a to najmä v abecedných registroch“, v jazykovej praxi sa v takých prípadoch stretávame s absenciou čiarky medzi členmi osobného mena. Z uvedenej zásady možno takisto vyvodit', že medzi situácie písanej komunikácie, v ktorých sa môže uplatniť obrátené poradie zápisu vlastného mena, patria aj administratívne, resp. úradné zoznamy mien. V súčasnosti je uvádzanie vlastného mena na tabuľke alebo menovke v kompetencii príslušnej inštitúcie, pričom v jazykovej praxi sa ukazuje variantnosť zaužívaného a obráteného poradia členov osobného mena.

Používatelia sa takisto spytujú, aké pravopisné zásady majú uplatniť pri zápise celého mena v spojení s funkciou a titulom. Ak osoba nadobudla titul, používa sa zápis v poradí titul, meno a priezvisko, napríklad *Mgr. Ján Kováč*. V prípade, že v texte spomenieme aj funkciu danej osoby, uvádzame najprv funkciu, potom titul, meno a priezvisko, napríklad *generálny riaditeľ televízie Mgr. Ján Kováč*. Takéto poradie je bezpríznamové a využíva sa v písomnej komunikácii, pričom medzi jednotlivými slovnými jednotkami

sa čiarka nepíše. Predpokladáme, že uvedenie príkladov zaužívaného i obráteného poradia zápisu úradného mena a priezviska aj s titulom a funkciou v PSP by prispeli k zníženiu chybovosti v písaní čiarky.

Istú časť používateľov slovenčiny zaujímajú nielen praktické jazykové otázky, ale aj otázky týkajúce sa teórie vlastného mena, ktorá je v slovenskej lingvistiky podrobne spracovaná najmä vďaka V. Blanárovi (bližšie pozri Teória vlastného mena: status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii, Bratislava: Veda 1996). Stručné teoretické poučenie v PSP o diferencii medzi vlastným a všeobecným menom niektorým používateľom nestačí, preto sa obracajú na jazykovú poradňu s otázkami týkajúcimi sa uchopenia rozdielu nielen medzi vlastným a všeobecným podstatným menom, ale aj medzi vlastným osobným menom a vlastným všeobecným menom či medzi úradnou a domáckou podobou mena, ako aj domáckou podobou a zdobeninou rodného mena. Detailnejšie informácie o písaní veľkých písmen vo vlastných menách živých bytostí absentujú aj v stredoškolských učebných osnovách. Uvádzanie teoretických poznatkov z oblasti onomastiky a iných jazykových disciplín nie je predmetom pravopisnej príručky, napriek tomu by používatelia azda ocenili, keby obsahovala i základné bibliografické odkazy, ktoré by im pomohli v prípade záujmu nájsť odpovede na ďalšie otázky.

Na jazykovú poradňu sa často obracajú aj rodičia pri výbere rodného mena pre potomka. Z praktického hľadiska slúžia rodné mená na rozlišovanie osôb s rovnakým priezviskom v rámci rodiny. Spoločenské zmeny sa do oblasti voľby rodného mena premietajú i tak, že rodičia siahajú po zahraničných menách. S neistotou pri výbere cudzieho rodného mena sa napokon obracajú na jazykovú poradňu, pretože majú ešte v pamäti, že v minulosti vydávalo Ministerstvo vnútra SR zoznamy mien, ktoré sa mohli zapísať do matriky. Keď meno nebolo na zozname, matrikári často vyžadovali od rodičov vyjadrenie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, že ide o slovenskú podobu mena. V súčasnosti táto povinnosť neplatí, pretože výber mena nie je obmedzený iba na slovenské podoby mien, a rodič môže dať svojmu dieťaťu akékoľvek cudzie meno, pri ktorom doloží, že sa používa v inej krajine.

S prenikaním cudzích mien do slovenčiny sa spájajú aj problémy s ich skloňovaním. Pri hľadaní informácií o skloňovaní cudzích mien, ktoré v súčasnosti pod vplyvom globalizácie a internacionalizácie prenikajú do slovenského prostredia, sa kodifikačná Morfológia slovenského jazyka (Ružička

a kol., 1996) javí ako nepostačujúca. Skloňovaním vlastných mien z anglického jazyka sa zaoberá Slovník anglických vlastných mien Martina Ološtiaka, Magdalény Bilej a Renáty Timkovej (Bratislava: Kniha – spoločník 2006). Pri preberaní a adaptácii francúzskych vlastných mien do slovenskej morfolologickej, ale aj pravopisnej štruktúry odporúčame opierať sa o monografiu K. Sekventa s názvom Ako používať francúzske vlastné mená v spisovnej slovenčine (Bratislava: Náuka 2002). Jedným z možných doplnení súčasných pravidiel by mohli byť práve bibliografické odkazy na spomínané publikácie.

Rodné (krstné) mená majú okrem základných neutrálnych podôb aj skrátené a zdobené domácke (hypokoristické) podoby. Domácke podoby mien sa uvádzajú v publikácii Vyberte si meno pre svoje dieťa (1998) od M. Majtána a M. Považaja, hypokoristické podoby osobných mien nájdeme pri základných podobách aj v Slovníku súčasného slovenského jazyka (v prvých štyroch zväzkoch z rokov 2006, 2011, 2015 a 2021). Používatelia sú väčšinou poučení o tom, že podľa zákona nemožno dať dieťaťu domácku alebo zdobenú podobu mena, ale zároveň sa pýtajú, ako je možné, že za úradné mená sa považujú podoby *Janka*, *Zdenka*, *Hanka*. Odpoveďou je, že tieto podoby, ktoré sú v našom jazykovom prostredí vnímané najmä ako zdobeniny, fungujú v iných jazykoch ako úradné neutrálne mená, preto podľa zákona môžu byť zapísané do matriky. V súčasnosti aj mnohé slovenské domácke podoby mien „predovšetkým častotou používania stratili príznak expresívnosti, familiárnosti, čím nadobudli charakter neutrálneho mena a zaradili sa do zoznamu slovenských základných rodných mien, napr. Alex, Broňa, Ľuba (...) Prehodnocovanie domáckych mien sa zvyčajne robí na základe sociolingvistického výskumu“ (Valentová, 2022, s. 77).

V posledných rokoch sa opytujúci častejšie zaujímajú aj o *rodovo neutrálne mená (obojrodové mená)*. V slovenčine dosiaľ nemáme otázku takýchto mien komplexne odborne spracovanú ani nedisponujeme zoznamom mien, ktoré možno jednoznačne považovať za rodovo neutrálne⁴. Niektoré mená sú však vhodné pre mužské aj ženské pohlavie a v publikácii Vyberte si meno pre svoje dieťa sa uvádzajú napríklad podoby *Alex*, *Nikita* alebo *Nikola*.

⁴ V Česku ako prvá stanovila určité kritériá i zoznam týchto mien pre matriky M. Knappová v publikácii Jak se bude vaše dítě jmenovat? (2017). Neskôr typ obojrodového mena terminologicky spracovala v Novom encyklopedickom slovníku češtiny (2012 – 2020) pod heslom *rodné jméno (obourodá jméno)*.

Zavedeniu termínu *rodovo neutrálne meno* sa venovala I. Valentová v príspevku *Zo slovenskej onomastickej terminológie: mužské, chlapčenské, ženské, dievčenské, detské a rodovo neutrálne meno* (2021), v ktorom uviedla, že „vznik takéhoto termínu a jeho vyčlenenie ako osobitného typu rodného (krstného), resp. celkovo osobného mena súvisí so spoločenskými zmenami po r. 1989 a s doplnením zákonov o mene a priezvisku nielen na Slovensku“ (s. 339). Myslíme si, že vzhľadom na preukázateľné potreby používateľov je žiaduce, aby sa pojem *rodovo neutrálne meno* alebo *obojrodové meno* terminologicky uchopil tak, ako navrhuje I. Valentová, a aby sa do pravopisnej príručky zaradila aj krátka teoretická zmienka o obojrodových rodných menách s dostačujúcou príkladovou zónou. Uvedomujeme si však, že na realizáciu navrhovaného doplnenia je potrebný komplexný onomastický výskum.

Ako sme už uviedli, k vlastným menám označujúcim živé bytosti patria popri rodných (krstných) menách aj priezviská, ktoré naznačujú príslušnosť k rodine. Priezviská vznikli z prímien, ktoré dostávali osoby ako sekundárne, doplnkové mená na základe ich špecifického identifikačného príznaku, napr. podľa otca, miesta bydliska, psychickej alebo fyzickej vlastnosti, zamestnania a pod (napr. *Ján Chromý, Ján Kováč, Ján Potočný, Ján Horný*). V súčasnosti máme uzákonenú dvojmennú sústavu osobných mien, v ktorej je priezvisko základným, záväzným, povinne dedičným a nemenným členom osobného mena.

V slovenčine rozlišujeme mužskú podobu priezviska (*Baláž*) a ženskú prechýlenú podobu zakončenú na príponu *-ová*, ak je odvodená od substantívneho priezviska (*Baláž > Balážová*). Ženské adjektívne priezviská, ktoré sa utvorili od akostných a vzťahových prídavných mien, sa tvoria rovnako ako podoby týchto prídavných mien (*Plachý – Plachá, Jesenský – Jesenská* (porov. Valentová, 2016, s. 11). V slovenčine je možné utvoriť aj rodovo neutrálnu podobu priezviska zakončenú na príponu *-ovie, -oviech* (*Balážovie, Balážoviech*)⁵. Prehľad tvorenia ženských priezvisk sa uvádza v PSP (s. 73).

Treba podotknúť, že pri zápise do matriky sa ako rodovo neutrálna podoba priezviska akceptuje aj neprechýlená podoba, v jazyku chápaná ako mužský tvar priezviska, napr. podoba *Baláž* môže byť do matriky zapísaná

⁵ Priezviská zakončené na prípony *-ovie, -oviech* sú podoby kolektívnych posesívnych adjektív, pôvodne predstavujúce podoby neúradných rodinných mien, ktoré vo funkcii prímiena konkrétnej osoby poukazovali na jej príslušnosť k rodine ako celku. Keďže sú nesklonné a používajú sa aj v neúradnej komunikácii (v oblasti tzv. živých mien) na pomenovanie muža i ženy, možno ich použiť aj ako rodovo neutrálne priezviská. Takéto podoby priezviska sú v súčasnej slovenčine zriedkavé.

aj žene, aj mužovi, aj rodovo neutrálnemu jedincovi (takúto formu priezviska je možné použiť ako rodovo neutrálne meno v procese zmeny pohlavia). Vzhľadom na aktuálne frekventovane tematizovanú rodovú neutralnosť, ktorá sa premieta zo spoločenských potrieb do jazyka, by bolo vhodné uchopiť problematiku tohto spoločenského fenoménu aj lingvisticky, pričom je potrebné zohľadniť jazykovú prax, ktorá odzrkadľuje nielen čisto jazykové, ale aj pragmatické postoje a motivácie používateľov slovenčiny.

Zhrnutie

Otázky prichádzajúce do jazykovej poradne sú cenným lingvistickým materiálom, vďaka ktorým jazykovedci vo svojej výskumnej činnosti venujú pozornosť novým jazykovým problémom. Používatelia kladú aj také otázky, na ktoré v súčasných kodifikačných príručkách nenájdú jednoznačné odpovede, preto považujeme za dôležité ich registrovať a následne reflektovať pri aktualizácii súčasných PSP.

V článku sme zosumarizovali najčastejšie otázky z oblasti písania a používania vlastných osobných mien. Ukázalo sa, že sú často prirodzeným dôsledkom pôsobenia vývinových tendencií a spoločensko-technického rozvoja mimojazykovej reality na používateľov a ich jazykovú prax. Ako pretrvávajúce možno označiť otázky týkajúce sa písania veľkého začiatočného písmena v prezývkach alebo písania čiarky v zaužívanom a obrátenom poradí mena a priezviska v administratívnych textoch. Problematickým miestom z hľadiska používateľov je rozkolísaný pravopis zložených mien s tzv. šľachtickým prídomkom (predikátom). Okrem pravopisných problémov sa v jazykovej poradni objavujú aj otázky vzťahujúce sa na začleňovanie cudzích mien do slovenského deklinačného systému. Čoraz frekventovanejšie sú jazykovo-pragmatické otázky súvisiace s výberom rodného mena alebo s voľbou rodovo neutrálnej podoby rodného mena a priezviska. Otázky sa netýkajú iba jazykovej praxe, ale používateľov zaujímajú aj teoretické metajazykové poznatky. Predložené výsledky našej stručnej analýzy by mohli poslúžiť ako podnety do diskusie pri aktualizácii pravopisných pravidiel.

LITERATÚRA

DUCHKOVÁ, Silvia: Mená s latinsko-románskym šľachtickým predikátom v súčasnej slovenčine. In: Jazykové problémy, ktorých riešenie sa ťažko hľadá. Ed. Silvia Duchková. Bratislava: Veda 2020, s. 97 – 122.

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: Art Area 1998. 344 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4. nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

VALENTOVÁ, Iveta: Prechýľovanie priezvisk a jeho vývin na Slovensku. In: Jazykovedné štúdie XXXIII. Prechýľovanie: áno – nie? Eds. L. Molnár Satinská – I. Valentová. Bratislava: Veda 2016. s. 11 – 22.

VALENTOVÁ, Iveta: Zo slovenskej onomastickej terminológie: mužské, chlapčenské, ženské, dievčenské, detské a rodovo neutrálné meno. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 6, s. 331 – 342.

VALENTOVÁ, Iveta: Zo slovenskej onomastickej terminológie: mononymum, krstné meno, rodné meno. In: Kultúra slova, 2022, roč. 56, č. 2, s. 65 – 83.

Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i., 2020. Dostupné na <https://korpus.juls.savba.sk> [cit. 20. 02. 2022].

Predhorie či Priedhorie, Brestenné či Briestenné? (1. časť)

ANNA RAMŠÁKOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Obyvateľ obce Pružina (o. Považská Bystrica) sa obrátil na Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky (ďalej ÚGKK SR) v Bratislave so žiadosťou o zmenu štandardizovanej podoby názvu miestnej časti *Predhorie* na nárečovú podobu *Priedhorie*. Autor žiadosti sa odvolával na motiváciu vzniku názvu osobným menom *Priedhorský* a na zákon o obciach, podľa ktorého si názvy miestnych častí obce určujú samy. Zároveň argumentuje, že aj názov miestnej časti *Briestenné* je motivovaný osobným menom.

Predhorie, názov základnej sídelnej jednotky¹ obce Pružina, sa na prvý pohľad javí ako predponový názov, ktorý vznikol univerbizáciou predložkovej konštrukcie. Predponové pomenovania sú najviac rozšírené v severozápadnej časti Slovenska práve v okrese Považská Bystrica (okolo 12 %), ale tiež v okresoch Žilina a Trenčín (Majtán, 1996, s. 24). V názve osady *Predhorie*² bola východiskom apelatívna predložková konštrukcia s apelatív-

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0019/20 Lexika slovenských terénnych názvov.

¹ Základná sídelná jednotka je skladobnou časťou sídelného útvaru (obce a jej častí) určenou na priestorovú identifikáciu a sledovanie sociálno-ekonomických a územno-technických javov priamo viazaných na osídlenie (Štatistický lexikón obcí Slovenskej republiky, 2011, 2014, s. 9).

² Podľa archívnych údajov oddelenia dejín slovenčiny, etymológie a onomastiky Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., v Bratislave označujú názvy *Predhorie*, *Priedhorie* v obci Pružina (o. Považská Bystrica) osadu, ktorá sa vyskytuje pred horami.

vom *pred horou* alebo propriom *pred Horou*, resp. predložkový názov *Pred Horou* alebo predponové apelatívum *predhorie*. Istotne však išlo pri nominácii (vzniku názvu) o objekt vyskytujúci sa pred horou. Predložka *pred* sa stala predponou, ktorá poukazuje na zvýraznený lokalizačný príznak (tamže, s. 24 – 25). Predložková východisková konštrukcia sa pretransformovala na výsledné neutrum *Pred + hor + ie*, ktoré sa skloňuje podľa vzoru *vysvedčenie*. Substantivizácia (nominácia) takéhoto predložkového názvu obyčajne súvisí so zmenou charakteru či spoločenského významu pomenúvaného objektu.

Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (2013) predložka *pred/predo* sa využíva s akuzatívom a inštrumentálom (napr. v spojeniach *pred seba*, *predo mňa*, *pred sebou*, *predo mnou*). V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003) sa uvádza, že v akuzatíve vyjadruje 1. smerovanie na prednú stranu niečoho alebo niekoho (napr. *postaviť sa pred katedru*) a 2. účel, cieľ (napr. *predvolať pred komisiu*); v inštrumentáli 1. miesto na prednej strane, spredu niečoho, niekoho (napr. *pred žiakmi*), 2. predchádzanie v čase alebo v poradí (napr. *pred skúškou*), 3. zreteľ (*mať rešpekt pred vedúcim*), 4. príčinu, dôvod (*kapitulovať pred nepriateľom*), 5. väzbu pri slovesách a menách (napr. *tajiť pred kamarátom*, *obrana pred útočníkom*).

Predpona *pred-/predo-* sa využíva nielen v spojení so substantívom, ale aj so slovesami, prídavnými menami a príslovkami. Pri substantívach dejového alebo činiteľského, zriedkavo i iného významu utvorených od sloviess s predponou *pred-* má obdobné významové odtienky ako v príslušných slovesách (*predstih*, *predspev*, *predchodca*), ďalej vyjadruje, že pomenované časové určenie alebo to, čo je nejako časovo zaradené, predchádza pred niečím (*predpoludnie*, *predjedlo*), a pomenovaná vec sa nachádza pred niečím (napr. *preddomie*, *predhorie*, *predlaktie*, *predpolie*, *predvoj*, *predsádka*) (porov. Slovník slovenského jazyka III, 1963, s. 439; Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 374, 590).³

Ak ojkonymum *Predhorie* vzniklo z prepozície (*pred*) a substantíva (*hora*), z jazykového hľadiska ide o systémovo a korektne utvorené proprium, ktoré označuje objekt vyskytujúci sa pred iným objektom.⁴

³ O povahe predpón *pre-* a *prie-* písala ešte koncom 40. rokov 20. storočia M. Marsinová (porov. Slovenská reč, 1949 – 50, s. 253).

⁴ Z morfológického hľadiska prefixy *pred-* s variantom *predo-* (napr. *predkrm*, *predostierať*) a *pre-* s variantom *prie-* (napr. *prerobiť*, *priebeh*) patria do skupiny najfrekventovanejších derivačných predpón (M. Sokolová, G. Moško, F. Šimon, V. Benko, 1999, s. 505).

Názov osady *Predhorie* by mohol vzniknúť z priezviska *Priedhorský*, ako píše nemenovaný Predhoran, ale vo všetkých slovanských i neslovanských jazykoch vznikali priezviská z prídavných mien utvorených z názvov osád, pretože vyjadrujú miesto, odkiaľ takto pomenovaná osoba pochádzala, kde bolo jej rodinné sídlo a pod. (Majtán, 2018, s. 36). V slovenskom jazyku priezviská z prídavných mien utvorených z osadných názvov veľmi často vznikali práve príponami *-ský*, *-(c)ký*, napr. *Devínsky*, *Bystrický*, *Orlovský*, *Zdychavský*, *Žilinský* (tamže, s. 37)⁵, a nimi sa tiež tvorili priezviská z prídavných mien utvorených z názvov administratívnych i prírodných územných celkov, napr. *Kysucký*, *Šarišský* (tamže, s. 39).

Od roku 1994 sa proprium *Predhorie* uvádza ako štandardizovaný názov osady⁶ v obci Pružina (okr. Považská Bystrica) s variantným neštandardizovaným názvom *Priedhorie*. Vyskytuje sa tiež v ďalších štandardizovaných toponymách, napr. *Beskydské predhorie* (Lieskovec, o. Humenné, štandardizované r. 1987). Názov *Predhorie* funguje v obciach viacerých regiónov Slovenska na označenie rôznych objektov, napr. v Dubkovej (v súčasnosti súčasť obce Lazy pod Makytou, o. Púchov; 1981); v Dubovej (o. Pezinok; 1999) či v Slovanoch (o. Martin; 1994) a v tejto podobe je štandardizovaný aj názov osady a vodného toku v Pružine.

V slovenskej onymii máme viacero názvov, ktoré vznikli univerbizáciou predložkovej konštrukcie (s apelatívom alebo propriom, resp. predložkový názov alebo predponové apelatívum sa stalo propriom) a zároveň majú príponu *-ie*, napr. *Predkútie* (Dolný Štál, o. Dunajská Streda; 1992), *Predlípie* s variantom *Predlípie* (Veľký Folkmar, o. Gelnica; 1992), *Predlamačie* (Bodiná, o. Považská Bystrica; 2019), *Predlúcie* (Nitrianske Sučany, o. Prievidza; 1994), *Predúvratie* s variantom *Predovrátie* (Bobrovec, o. Liptovský Mikuláš; 1990).

⁵ V prostredí niekdajšieho Uhorska, teda aj v slovenskom jazykovom prostredí, mali šľachtické prídomky podobu adjektív utvorených z názvov obcí, v ktorých boli sídla šľachtických rodín, a z prídavných mien sa tvorili aj prímenná vyjadrujúce miesto, pôvod nositeľa prímena, odkiaľ pochádzal, odkiaľ prišiel. Priezviská vznikali z prídavných mien utvorených aj napr. zo zložených a z dvojslovných názvov (napr. *Čarnogurský*, *Solivarský*). Niektoré priezviská majú odlišnú podobu od podoby adjektíva utvorenej v súčasnej slovenčine od súčasného názvu obce, lebo vznikli z prídavného mena utvoreného zo staršieho názvu alebo iným v miestnom nárečovom úze používaným spôsobom (napr. *Družbácky* – Ružbачy, nárečovo *Družbaky*, *Nádaský* – Nádaš, o. Trstín; pozri Majtán, 2018 s. 36 – 38).

⁶ Podľa Štatistického lexikónu obcí Slovenskej republiky z roku 2011 (s. 75) v obci Pružina nejde o miestnu časť, ale o osadu.

V slovenčine fungujú aj iné typy pomenovaní, ako napr. *Predbošáčka* (Nová Bošáca, o. Nové Mesto nad Váhom; 1991), *Predčelá* s variantom *Precola* (Veľká Franková, o. Kežmarok; 1988), *Preddolie* s variantom *Predolie* (Turie, o. Žilina; 1994), *Preddolinky* (Hubová, o. Ružomberok; 1990), *Predháaj* (Mikšová, o. Bytča; 1994), *Predhôrka* (Veľká Čierna, o. Žilina; 2009), *Predjarky* (Veľká Lúka, o. Zvolen; 1993), *Predkútsky jarok* (Pliešovce, o. Zvolen; 1993), *Predmočiar* (Ladce, o. Ilava; 1994).⁷ Všetky názvy potvrdzujú rešpektovanie (zohľadnenie) systémovosti a spisovnosti slovenského jazyka procesom štandardizácie uvedených typov názvov a úpravou hláskových nárečových podôb geografických názvov, napr. *Luštek* na *Lúžtek*, *Šefranica* na *Šafranica*, *Hrunok* na *Grúnik*, *Kyčera* na *Kýčera*, *Jalšiny* na *Jelšiny* (pozri Smernicu na štandardizáciu geografických názvov, čl. 4 Zásady úpravy geografických názvov z územia Slovenskej republiky, bod 1). Upravujú sa aj gramatické nárečové podoby geografických názvov, napr. *Pod kyselú vodú* na *Pod kyslou vodou*, *V Hubokém* na *V Hlbokom*, *Pod huru* na *Pod horou*, *Za humny* na *Za humnami* (tamže, bod 2).

V nárečovej apelatívnej slovnnej zásobe sú výrazy, ktoré takisto vznikli univerbizáciou predložkovej konštrukcie a súčasne v ich pôvodne predponovej časti funguje dvojhĺaska *ie*, resp. *ié*. Takéto hláskové podoby sa uvádzajú v celonárodnom nárečovom slovníku ako nárečové varianty, napr. slovo *predbežník* „druh (svadobného) pečiva, ktorý sa roznášal po dedine pred svadbou“ je zaznamenané s variantom *priedbežník* doloženým z Priekopy (o. Martin), lexéma *preddavok* „suma vyplatená pred vyúčtovaním, záloha“ má variant *priedavok* z Beňuše (o. Brezno), výraz *prednovie* „obdobie pred novou úrodou, pred žatvou (keď už obyčajne dochádzali zásoby)“ s variantom *priédnovié* doloženým z Pruského (o. Púchov) či variant *priénnovié* z Trenčianskej Závady (o. Trenčín), lexéma *predprník* „časť konského postroja, retiazka na chomúte slúžiaca na jeho pripojenie k oju pomocou držiaka“ doložená s nárečovým variantom *priéprník* z Bošáce (o. Trenčín); pozri Slovník slovenských nárečí, III, 2021, s. 118, 124, 128. Z dokladov je zrejmé, že pri spracúvaní nárečovej lexiky rovnako existujú pravidlá štandardizácie (pospisovnenia či formálnej úpravy) tej-ktorej hláskovej nárečovej podoby výrazu vzhľadom na potrebu jeho zrozumiteľnosti a dostupnosti pre širší okruh čitateľov (používateľov).

⁷ Uvádzané štandardizované názvy označujú nielen miestne časti obcí, osady, majere, ale aj lesy, polia, záhrady a sady, priesmyky či vodné toky.

Omnoho dôležitejšia je potreba zrozumiteľnosti a jednotnosti v prípade názvov obcí a ich osád a miestnych častí na ich používanie v určitých sférach života spoločnosti. Z toho dôvodu geografické názvy podliehajú súborom opatrení, ktoré zabezpečuje štandardizácia. Štandardizovaný geografický názov (oficiálny geografický názov), ktorého podobu schválila a zverejnila príslušná názvoslovná autorita, sa používa v úradnom domacom i medzinárodnom styku. Kompetencie štandardizovať má ÚGKK SR a vykonáva tak v súlade s § 18 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov, v súlade s § 14 až 17 vyhlášky ÚGKK SR č. 300/2009 Z. z. podľa zásad spisovnej slovenčiny a v súlade s rezolúciami konferencií OSN o štandardizácii geografického názvoslovia (pozri Štandardizácia geografického názvoslovia). Štandardizované geografické názvy sú záväzné pre vydavateľov kartografických diel, odborných publikácií na používanie v tlači a iných prostriedkoch masovej komunikácie a v úradnej činnosti orgánov verejnej správy. Rovnako to platí pre vydavateľov kartografických diel a odborných publikácií vydávaných v cudzom jazyku a na používanie v tlači a iných prostriedkoch masovej komunikácie šírených v cudzom jazyku. Používanie označení geografických objektov v jazykoch národnostných menšín upravuje osobitný predpis (pozri zákon č. 215/1995 Z. z. – zákon Národnej rady Slovenskej republiky o geodézii a kartografii, piata časť Štandardizácia geografického názvoslovia, § 18, bod 7).

Úradné toponymá (úradne stanovené alebo potvrdené vlastné mená alebo ich forma; Valentová, 2017, s. 142) schválené kodifikačnými autoritami sa nachádzajú v štatistických lexikónoch a oficiálnych zoznamoch a publikáciách, ktoré vydávajú ministerstvá a úrady. Názov obce určuje alebo mení vláda Slovenskej republiky. Názvy častí obcí určuje a mení Ministerstvo vnútra SR na návrh obce; názov novej obce a jej častí sa určuje spravidla podľa názvu časti obce, názvu miestnej časti, podľa pomenovania významného prírodného útvaru, javu alebo historickej udalosti súvisiacej s územím obce alebo podľa nežijúcej významnej osobnosti. Ak sa má určiť alebo zmeniť názov obce alebo jej častí v súvislosti so zmenou územia obce, obe zmeny treba vykonať s rovnakou účinnosťou (zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, prvá časť Postavenie obcí, § 1a, odsek 1, 2, 3, 7).

LITERATÚRA

Koncepcia rozvoja štandardizácie geografického názvoslovia v Slovenskej republike na roky 2011 – 2015. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2011. 13 s. Dostupné na http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/dokumenty-k-cinnosti/VAslednA-koncepcia_AGN_2011-2015.pdf, aktualizované 31. 8. 2021 [cit. 8. 10. 2021].

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

Lexikon obcí Slovenskej republiky. Bratislava: Štátny štatistický úrad 1942. 190 s. + obrazové prílohy.

Lexikon obcí v krajine slovenskej. Praha: Ministerstvo vnútra a Štátny štatistický úrad 1936. 56 s.

MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s. ISBN 80-224-0480-2.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2018. 196 s. ISBN 978-80-224-1357-2.

MARSINOVÁ, Marta: Predpona *pre-* a *prie-*. In: Slovenská reč, 1949, roč. 15, č. 7 – 8, s. 253 – 254.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s. ISBN 978-80-224-1331-2.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

Smernica na štandardizáciu geografických názvov. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra SR 2015. 26 s. Dostupné na <https://www.skgeodesy.sk/files/sk/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/dokumenty-k-cinnosti/smernica-sgn.pdf> [cit. 28. 7. 2021].

Slovník slovenského jazyka III. P – R. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.

Slovník slovenských nárečí III. (Poza – R). Red. A. Ferencíková. Bratislava: Veda SAV 2021. 816 s. ISBN 978-80-224-1905-5.

SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny, 1. vydanie. Prešov: Náuka 1999. 531 s.

Štatistický lexikón obcí Slovenskej republiky 2011. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky 2014. 340 s. ISBN 978-80-8121-367-0.

VALENTOVÁ, Iveta: Obec Oslany a katastrálne územie Oslany alebo štandardizácia verzus štandardizácia. 1. a 2. časť. In: Slovenská reč, 2017, roč. 82, č. 2 a 3, s. 139 – 158, 256 – 263.

zákon č. 215/1995 Z. z. – zákon Národnej rady Slovenskej republiky o geodézii a kartografii. Dostupné na <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-215#cast5> [cit. 28. 7. 2021].

zákon č. 612/2002 Zb. zákonov v zákone č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení. Dostupné na https://www.aspi.sk/products/lawText/1/54296/1/2/uplne-znenie-c-612-2002-zz-zakona-c-369-1990-zb-o-obecnom-zriadeni/uplne-znenie-c-612-2002-zz-zakona-c-369-1990-zb-o-obecnom-zriadeni#c_153 [cit. 4. 10. 2021].

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín.

4. Druhy rodov začínajúcich sa písmenami G – K

JÁN KLIMENT (*Botanická záhrada Univerzity Komenského v Bratislave, pracovisko Blatnica*)
– MICHAL HRABOVSKÝ (*Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*) –
IVETA VANČOVÁ (*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.*)

- Galactites tomentosus* Moench, nom. cons. – bodliakovec plstnatý
Galanthus plicatus M. Bieb. – snežienka zriaseaná
Galium ephedroides Willk. – lipkavec chvojníkovitý
G. murale (L.) All. – l. múrový
G. nevadense Boiss. et Reut. – l. nevadský
G. pusillum L. – l. malinký
G. pyrenaicum Gouan – l. pyrenejský
Garcinia xanthochymus Hook. fil. – garcínia farbiarska
Gasteria carinata (Mill.) Duval – gastéria kýlnatá
G. glomerata (L.) Haw. – g. kľbkatá
G. nitida (Salm-Dyck) Haw. – g. lesklá
Gaultheria mucronata (L.) Hook. et Arn. – gaultéria hrotitá
G. pyroloides Hook. fil. et Thomson ex Miq. – g. hrustičkovitá
Gaylussacia baccata (Wangenh.) K. Koch – čučoriedkovka bobuľnatá
G. brachycera (Michx.) A. Gray – č. krátkorožkatá
G. dumosa (Andrews) A. Gray – č. krovisková
G. frondosa (L.) Torr. et A. Gray – č. výhonkatá
G. ursina (M. A. Curtis) Torr. et A. Gray – č. medvedia
Genista cinerea (Vill.) DC. – kručinka popolavá
G. hispanica L. – k. španielska
G. maderensis (Webb et Berthel.) Lowe – k. madeirská
G. nissana Petrovič – k. nižská
Gentiana alba Muhl. ex Nutt. – horec biely
G. dahurica Fisch. – h. daurijský

- G. dinarica* Beck – h. dinársky
- G. lawrencei* Burkill – h. Lawrenceov
- Geranium aequale* (Bab.) Aedo – pakost rovnakolôžkový
- G. asphodeloides* Burm. fil. – p. asfodelovitý
- G. malviflorum* Boiss. et Reut. – p. slezokvetý
- G. platypetalum* Fisch. et C. A. Mey. – p. širokolupienkový
- G. subcaulescens* L'Hér. ex DC. – p. polobyľnatý
- Geum sylvaticum* Pourr. – kuklík lesný
- G. ×heldreichii* hort. ex Bermans – k. Heldreichov
- Gibbaeum hortenseae* (N. E. Br.) Thiede et Klak – hrbatec Hortensin
- Gilia achilleifolia* Benth. – gilia rebričkolistá
- G. capitata* Sims – g. hlavičkatá
- G. laciniata* Ruiz et Pav. – g. zastrihovaná
- Gladiolus bonaespei* Goldblatt et M. P. de Vos – mečík Mysu dobrej nádeje
- G. candidus* (Rendle) Goldblatt – m. belostný
- Glandora diffusa* (Lag.) D. C. Thomas – kamienka rozložitá
- Glandularia peruviana* (L.) Small – železník peruánsky
- Gleditsia caspica* Desf. – gledíčia kaspická
- Glehnialittoralis* F. Schmidt ex Miq. – brehuľka pobrežná
- Gliricidia sepium* (Jacq.) Kunth – agátovec plotný
- Globularia meridionalis* (Podp.) O. Schwarz – guľôčka južná
- G. nudicaulis* L. – g. nahostvolová
- G. spinosa* L. – g. trnitá
- G. trichosantha* Fisch. et C. A. Mey. – g. chlpokvetá
- Glochidion macrostigma* Hook. fil. – gombíkovník veľkobliznový
- G. obscurum* (Roxb. ex Willd.) Blume – g. tmavý
- G. zeylanicum* (Gaertn.) A. Juss. – g. cejlónsky
- Glossostigma elatinoides* (Benth.) Hook. fil. – jazyčnica elatinkovitá
- Glyceria echinata* L. – steblovka ježatá
- Glycyrrhiza uralensis* Fisch. ex DC. – sladké drievko uralské
- Gnetum montanum* Markgr. – lianovec horský
- Goepertia allouia* (Aubl.) Borchs. et S. Suárez – kalatea jedlá (aluja)
- G. ornata* (Linden) Borchs. et S. Suárez – k. okrasná
- Gonopterodendron arboreum* (Jacq.) Godoy-Bürki – lúčokridlovník stromovitý
- G. sarmientoi* (Lorentz ex Griseb.) Godoy-Bürki – l. Sarmientov
- Goodyera macrophylla* Lowe – smrečinec veľkolistý
- Graptopetalum pachyphyllum* Rose – graptopetal hrubolistý

- Grayia spinosa* (Hook.) Moq. – greja trnitá
- Grevillea rosmarinifolia* A. Cunn. – grevilea rozmarínolistá
- Grewia biloba* G. Don – grévia dvoj-
laločná
- G. occidentalis* L. – g. malolistá
- Guaiacum angustifolium* Engelm. –
guajak úzkolistý
- Gustavia hexapetala* (Aubl.) Sm. –
gustávia šesťlupienková
- Guzmania conifera* (André) André
ex Mez – guzmánia šiškoklasá
- Gymnostoma sumatranum* (Jungh.
ex de Vriese) L. A. S. Johnson –
borovicovec sumatrianský
- Gypsophila pacifica* Kom. – gypso-
milka tichomorská
- Handroanthus barbatus* (E. Mey.)
Mattos – lapačovník bradatý
- H. billbergii* (Bureau et K. Schum.)
S. O. Grose – l. Billbergov
- H. chrysanthus* (Jacq.) S. O. Grose –
l. zlatokvetý
- H. impetiginosus* (Mart. ex DC.)
Mattos – l. protilišajový
- H. serratifolius* (Vahl) S. O. Grose –
l. pílkovitolistý
- Halesia diptera* J. Ellis – halézia
dvojkridla
- Halimione pedunculata* (L.) Aellen
– loboda stopkatá
- H. portulacoides* (L.) Aellen – l. por-
tulakovitá
- Halimium lasianthum* (Lam.) Spach
– halímium srstnatokveté
- Halogeton sativus* (L.) Moq. – sla-
niskovec siaty
- Haworthia cymbiformis* (Haw.)
Duval – havortia člnkovitá
- Haworthiopsis fasciata* (Willd.)
G. D. Rowley – havortia pásikavá
- H. limifolia* (Marloth) G. D. Rowley
– h. pilníkovitolistá
- H. tessellata* (Haw.) G. D. Rowley –
h. štvorčekovaná
- H. venosa* (Lam.) G. D. Rowley –
h. žilnatá
- H. viscosa* (L.) Gildenh. et Klopper
– h. lepkavá
- Hebe amplexicaule* (J. B. Armstr.)
Cockayne et Allan – héba objíma-
vá
- H. cupressoides* (Hook. fil.) Cockayne
et Allan – h. cyprusovitá
- H. lycopodioides* (Hook. fil.) Cockayne
et Allan – h. plavúňovitá
- H. ochracea* Ashwin – h. okrová
- H. odora* (Hook. fil.) Cockayne –
h. ľubovonná
- H. tetrasticha* (Hook. fil.) Andersen
– h. štvorradová
- Hedera hibernica* (G. Kirchn.) Bean
– brečtan írsky
- H. maroccana* (G. Kirchn.) Bean –
b. marocký
- H. rhombea* (Miq.) Siebold ex Bean
– b. kosoštvorcový

- Hedychium philippinense* K. Schum. – hedychieum filipínske
- Hedysarum multijugum* Maxim. – sekernica mnohojarmová
- Helianthemum cinereum* (Cav.) Pers. – deväťorník popolavý
- H. ledifolium* (L.) Mill. – d. rojovníkolistý
- H. lunulatum* (All.) DC. – d. mesiačikovitý
- H. syriacum* (Jacq.) Dum. Cours. – d. sýrsky
- Helianthus ×multiflorus* L. – slnečnica mnohokvetá
- Helichrysum coralloides* (Hook. fil.) Benth. et Hook. fil. – slamíha korálovitá
- H. stoechas* (L.) Moench – s. citrónovožltá
- Helicia robusta* (Roxb.) R. Br. ex Wall. – helícia mohutná
- H. serrata* (R. Br.) Blume – h. pílkovitá
- Heliconia stricta* Huber – helikónia vztýčená
- Helleborus lividus* Aiton – čemerica siná
- H. multifidus* Vis. – č. mnohožarezová
- Hemiptelea davidii* (Hance) Planch. – plotovník Davidov
- Heracleum lanatum* Michx. – boľševník vlnatý
- H. roseum* Steven – b. ružový
- H. villosum* (Hoffm.) Fisch. ex Spreng. – b. huňatý
- Heracleum stevenii* Manden. – boľševník Stevenov (niekedy považovaný za konspecifický s predošlým druhom)
- Hesperantha coccinea* (Backh. et Harv.) Goldblatt et J. C. Manning – súmračník šarlátový
- Hesperocyparis bakeri* (Jeps.) Bartel – cyprus Bakerov
- H. goveniana* (Gordon) Bartel – c. Govenov
- H. macnabiana* (A. Murray) Bartel – c. MacNabov
- Heteranthera zosterifolia* Mart. – bahník zosterolistý
- Heteropogon contortus* (L.) P. Beauv. ex Roem. et Schult. – bodavka stočená
- Heuchera grossulariifolia* Rydb. – heuchera egrešolistá
- H. pulchella* Wooton et Standl. – h. rozkošná
- H. villosa* Michx. – h. huňatá
- ×*Heucherella tiarelloides* (Lemoine et É. Lemoine) H. R. Wehrh. – heucherka tiarkovitá
- Hibbertia dilatata* (Benth.) J. W. Horn – hiberčia rozšírená
- Hieracium moravicum* Oborny – jastrabník moravský
- H. porrifolium* L. – j. pórolistý
- H. porrigenes* Dahlst. – j. rázsochatý
- H. rhiphaeum* R. Uechtr. – j. Krokonošov
- H. sparsum* Friv. – j. máloúborový

- Himantoglossum robertianum* (Loisel.) P. Delforge – jazýčkovec Robertov
- Hippeastrum blossomfieldiae* (Traub et L. J. Doran) Van Scheepen – zornica Blossfeldova
- H. papilio* (Ravenna) Van Scheepen – z. motýľokvetá
- Hippocrepis biflora* Spreng. – podkovka dvojkvetá
- H. nevadensis* (Hrabětová) Talavera et E. Domínguez – p. nevadská
- Hirtella americana* L. – hirtela americká
- Hohenbergia augusta* (Vell.) É. Morren – hohenbergia majestátna
- Homalomena rubescens* (Roxb.) Kunth – mesačník červenejúci
- Hopea odorata* Roxb. – hopea voňavá
- H. sangal* Korth. – h. bukolistá (sangal)
- H. celebica* Burck – h. celebeská
- H. plagata* (Blanco) Vidal – h. vredovitá
- Houstonia caerulea* L. – hustónia belasá
- H. serpyllifolia* Michx. – h. dúškoľistá
- Hudsonia ericoides* L. – hudsonia vresovcovitá
- H. montana* Nutt. – h. horská
- H. tomentosa* Nutt. – h. plstnatá
- Huernia zebrina* N. E. Br. – huernia zebrovitá
- Hunnemannia fumariifolia* Sweet – žltomak zemedymolistý
- Hyacinthella acutiloba* K. Perss. et Wendelbo – hyacintka končistolistá
- H. leucophaea* (K.) Koch) Schur – h. špinavobiela
- Hydnora africana* Thunb. – hubkovka africká
- Hydrangea heteromalla* D. Don – hortenzia himalájska
- H. quercifolia* W. Bartram – h. dubolistá
- H. radiata* Walter – h. lúčovitá
- H. xanthoneura* Diels – h. žltožilová
- Hydrocleys nymphoides* (Humb. et Bonpl. ex Willd.) Buchenau – hladinovka leknovitá
- Hydrocotyle leucocephala* Cham. et Schldtl. – pupkovník bieloľhlavý
- H. verticillata* Thunb. – p. praslenatý
- Hygrophila corymbosa* (Blume) Lindau – vlhkomilka chocholikatá
- H. costata* Nees et T. Nees – v. rebernatá
- H. pinnatifida* (Dalzell) Sreem. – v. perovitozárezová
- H. ringens* (L.) R. Br. ex Spreng. – v. rozďavená
- Hylocereus triangularis* (L.) Britton et Rose – hylocereus trojrebrový
- Hymenaea verrucosa* Gaertn. – hymenea bradavičnatá
- Hyoscyamus aureus* L. – blen zlatý
- Hypericum balearicum* L. – ľubovník baleársky

- H. cerastoides* (Spach) N. Robson – Ľ. rožcovitý
- H. ericoides* L. – Ľ. vresovcovitý
- H. frondosum* Michx. – Ľ. výhonkatý
- H. galioides* Lam. – Ľ. lipkavcovitý
- H. kalmianum* L. – Ľ. Kalmov
- H. libanoticum* N. Robson – Ľ. libanonský
- H. lobocarpum* Gatt. ex J. M. Coult. – Ľ. laločnatoplodý
- H. undulatum* Schousb. ex Willd. – Ľ. zvlhnený
- H. ×inodorum* Mill. – Ľ. nevoňavý
- Hypochaeris salzmänniana* – prasatník Salzmannov
- Hypoestes phyllostachya* Baker – podrastovka listoklasá
- Iberis carnosa* Willd. – iberka mäsitá
- I. gibraltaria* L. – i. gibraltárska
- Idesia polycarpa* Maxim. – idézia mnohoplodá
- Ilex colchica* Pojark. – cezminá kolchidská
- I. decidua* Walter – c. opadáva
- I. dimorphophylla* Koidz. – c. okinavská
- I. integra* Thunb. – c. celistvookrajová
- I. macrocarpa* Oliv. – c. veľkoplodá
- I. mucronata* (L.) M. Powell, Savol. et M. Andrews – c. hrotitá
- I. vomitoria* Sol. ex Aiton – c. dávivá
- Indigofera amblyantha* Craib – indigovník tupokvetý
- I. arrecta* Hochst. ex A. Rich. – i. vystretý
- I. articulata* Gouan – i. článkovaný
- I. heterantha* Wall. ex Brandis – i. rôznokvetý
- I. himalayensis* Ali – i. himalájsky
- I. kirilowii* Maxim. ex Palib. – i. Kirilovov
- I. potaninii* Craib – i. Potaninov
- I. suffruticosa* Mill. – i. polokrovitý
- Inula montana* L. – oman horský
- I. orientalis* Lam. – o. východný
- I. racemosa* Hook. fil. – o. strapcovitý
- I. rhizocephala* Schrenk – o. prízemný
- I. verbascifolia* (Willd.) Hausskn. – o. divozelolistý
- Ionopsidium megalospermum* (Maire) M. Koch – lyžičník veľkosemenný
- Ionopsis utricularioides* (Sw.) Lindl. – lilavka bublinatkovitá
- Ipheion uniflorum* (Lindl.) Raf. – hviezdokvet jednokvetý
- Ipomoea violacea* L. – pivojník fialový
- I. ×multifida* (Raf.) Shinnars – p. mnohozárezový
- I. tricolor* Cav. – p. trojfarebný
- Ipomopsis aggregata* (Pursh) V. E. Grant – vojnovkovec zoskupený
- I. rubra* (L.) Wherry – v. červený
- Iris afghanica* Wendelbo – kosatec afganský
- I. cristata* Aiton – k. hrebenatý

- I. domestica* (L.) Goldblatt et Mabb. – k. čínsky (leopardovka čínska)
- I. histrioides* (G. F. Wilson) S. Arn. – k. turecký
- I. laevigata* Fisch. – k. hladký
- I. lutescens* Lam. – k. žltňuci
- I. magnifica* Vved. – k. veľkolepý
- I. sanguinea* Donn ex Hornem. – k. krvavý
- I. setosa* Pall. ex Link – k. arktický
- I. suaveolens* Boiss. et Reut. – k. príjemný
- I. unguicularis* Poir. – k. nechtíkovitý
- I. virginica* L. – k. virgínsky
- Irvingia gabonensis* (Aubry-Lecomte ex O'Rorke) Baill. – mangovec gabonský
- Itea virginica* L. – itea virgínska
- Ixiolirion tataricum* (Pall.) Herb. – ľalinka tatárska
- Jacaratia spinosa* (Aubl.) A. DC. – papájovník tŕnitý
- Jancaea heldreichii* (Boiss.) Boiss. – plstnatka olympská
- Jasminum fluminense* Vell. – jazmín vlhkomilný
- Juglans neotropica* Diels – orech andský
- Jumellea fragrans* (Thouars) Schltr. – žumelea voňavá
- Juncus acutus* L. – sitina končistá
- J. repens* Michx. – s. plazivá
- Juniperus barbadensis* L. – borievka karibská
- Juniperus lucayana* Britton – borievka lucayská (niekedy považovaná za konspecifickú s predošlým druhom)
- J. bermudiana* L. – b. bermudská
- J. brevifolia* (Seub.) Antoine – b. krátkolistá
- J. californica* Carr. – b. kalifornská
- J. cedrus* Webb et Berthel. – b. cédrová
- J. convallium* Rehder et E. H. Wilson – b. roklinová
- J. dahurica* Pall. – b. daurijská
- J. deppeana* Steud. – b. hrubokôra
- J. drupacea* Labill. – b. bobuľnatá
- J. flaccida* Schltld. – b. chabá
- J. foetidissima* Willd. – b. smradľavá
- J. formosana* Hayata – b. taiwanská
- J. indica* Bertol. – b. indická
- J. komarovii* Florin – b. Komarovova
- J. macrocarpa* Sibth. et Sm. – b. veľkoplodá
- J. monosperma* (Engelm.) Sarg. – b. jednosemenná
- J. monticola* Martínez – b. horská
- J. osteosperma* (Torr.) Little – b. utahská
- J. pinchotii* Sudw. – b. Pinchotova
- J. pingii* W. C. Cheng – b. Pingova
- J. polycarpus* K. Koch – b. mnohoplodá
- J. przewalskii* Kom. – b. Przewalského
- J. pseudosabina* Fisch. et C. A. Mey. – b. chvojkovitá

- J. saltuaria* Rehder et E. H. Wilson
– b. húštinová
- J. semiglobosa* Regel – b. pologuľatá
- J. taxifolia* Hook. et Arn. – b. tisolistá
- J. thurifera* L. – b. kadidlová
- J. tibetica* Kom. – b. tibetská
- J. zanonii* R. P. Adams – b. Zanoniho
- Justicia floribunda* (K. Koch)
Wassh. – justícia kvetnatá
- Kalanchoe fedtschenkoi* Raym.-
Hamet et H. Perrier – kalanchoa
Fedčenkova
- K. grandiflora* Wight et Arn. –
k. veľkokvetá
- K. pumila* Baker – k. nizučká
- K. thyrsiflora* Harv. – k. kytkokvetá
- Kalimeris integrifolia* Turcz. ex DC. –
kalimérka celistvolistá
- K. incisa* (Fisch.) DC. – k. zastreihovaná
- Kalmia buxifolia* (Bergius) Gift et
Kron – kalmia krušpánolistá
- Kalmiopsis leachiana* (L. F. Hend.)
Rehder – kalmiovka Leachovej
- Knautia nevadensis* (M. Winkl. ex
Szabó) Szabó – chrastavec nevadský
- Kniphofia ensifolia* Baker – fakľov-
ka mečolistá
- Koelreuteria bipinnata* Franch. – ja-
seňovec dvojito-perovitý
- Krascheninnikovia lanata* (Pursh.) A.
Meeuse et A. Smit – sivovlasec vlnatý
- Kummerowia stipulacea* (Maxim.)
Makino – kumerovka palístkatá
(„kórejská ďatelina“)
- K. striata* (Thunb.) Schindl. – k. pru-
hovaná („japonská ďatelina“)

Latinsko-slovensko-česko-rusko-bieloruský slovník oficiálnych názvov liečivých rastlín. 7. časť (S – Z)

MÁRIA BAČOVÁ

Katedra rusistiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

latinský (medzinárodný vedecký) názov	slovenský názov	český názov	ruský názov	bieloruský názov
<i>Salix alba</i> L.	vřba biela, ž.	vrba bílá, ž.	ива белая, ж.	вярба белая, ж.
<i>Salix caprea</i> L.	vřba kozia, ž. (rakyta, ž.)	vrba jíva, ž.	ива козья, ж.	вярба казіная, ж. (брэдняк, м.)
<i>Salix pentandra</i> L.	vřba päťtyčinková, ž.	vrba pětimužná, ž.	ива пятитычинковая, ж.	вярба пяцтычынкавая, ж. (вербалоз, м.)
<i>Salix purpurea</i> L.	vřba purpurová, ž.	vrba nachová, ž.	ива пурпурная, ж.	вярба пурпуровая, ж. (жаўталоз, м.)
<i>Salsola collina</i> Pall.	slanobyľ pahorková, ž.	slanobýl chlumní, m.	солянка холмовая, ж.	саянка ўзгоркавая, ж.
<i>Salvia officinalis</i> L.	šalvia lekárska, ž.	šalvěj lékařská, ž.	шалфей лекарственный, м.	шалфей лекавы, м.
<i>Salvia pratensis</i> L.	šalvia lúčna, ž.	šalvěj luční, ž.	шалфей луговой, м.	шалфей лугавы, м.
<i>Salvia rosmarinus</i> Spenn. (<i>Rosmarinus officinalis</i> L.)	rozmarín lekársky, ž.	розмарына лекаřská, ž.	розмарин лекарственный, м.	размарын лекавы, м.
<i>Salvia sclarea</i> L.	šalvia muškátová, ž.	šalvěj muškátová, ž.	шалфей мускатный, м.	шалфей мускатны, м.
<i>Sambucus nigra</i> L.	baza čierna, ž.	bez černý, m.	бузина чёрная, ж.	бузіна чорная, ж.
<i>Sambucus ebulus</i> L.	baza podzemková, ž. (chabzda, ž.)	bez chebdí, m.	бузина травянистая, ж.	бузіна травяністая, ж.
<i>Sambucus racemosa</i> L.	baza červená, ž.	bez červený, m.	бузина кистевидная, ж. (бузина красная, ж.)	бузіна чырвоная, ж.
<i>Sanguisorba officinalis</i> L.	krvavec lekársky, m.	krvavec toten, m.	кровохлёбка лекарственная, ж.	крывасмок лекавы, м.

<i>Sanicula europaea</i> L.	žindava európska, ž.	žindava evropská, ž.	подлесник европейский, м.	падлеснік еўрапейскі, м.
<i>Saponaria officinalis</i> L.	mydlíca lekárska, ž.	mydlíce lékařská, ž.	мыльнянка лекарственная, ж.	мыльнік лекавы, м.
<i>Satureja hortensis</i> L.	saturejka záhradná, ž.	saturejka zahradní, ž.	чабер садовый, м.	сатурэя садовая, ж.
<i>Saxifraga granulata</i> L.	lomikameň zrnitý, м.	lomikámen zrnitý, м.	камнеломка зернистая, ж.	каменяломнік зярністы, м.
<i>Schisandra chinensis</i> (Turcz.) Baill.	schizandra čínska, ž.	klanopraška čínská, ž.	лимонник китайский, м.	лімоннік кітайскі, м.
<i>Scopolia carniolica</i> Jacq.	skopolia kraňská, ž.	pablen kraňský, м.	скополия карниолийская, ж.	скаполія карніалійская, ж.
<i>Scrophularia nodosa</i> L.	krtičník hl'uznatý, м.	krtičník hlíznatý, м.	норичник узловатый, м.	залюзніца вузлаватая, ж.
<i>Scutellaria baicalensis</i> Georgi	šišák bajkalský, м.	šišák bajkalský, м.	шлемник байкальский, м.	шлёмнік байкальскі, м.
<i>Securigera varia</i> (L.) Lassen	ranostaj peštrý, м.	čičorečka peštrá, ž.	секироплодник пёстрый, м. (вязель разноцветный, м.)	вязель рознакаляровы, м.
<i>Sedum acre</i> L.	rozchodník prudký, м.	rozchodník ostrý, м.	очиток едкий, м.	расходнік едкі, м.
<i>Sedum album</i> L.	rozchodník bílý, м.	rozchodník bílý, м.	очиток белый, м.	расходнік белы, м.
<i>Sedum alpestre</i> Vill.	rozchodník alpský, м.	rozchodník horský, м.	очиток альпийский, м.	расходнік альпійскі, м.
<i>Sempervivum tectorum</i> L.	skalnica strechová, ž.	netřesek střešní, м.	молодило кровельное, с.	скочкі дахавыя, мн.
<i>Senecio vulgaris</i> L.	starček obyčejný, м.	starček obecný, м.	крестовник обыкновенный, м.	старасцень звычайны, м.
<i>Senegalia senegal</i> (L.) Britton (<i>Acacia senegal</i> /L./ Willd.)	akácia senegalská, ž.	akácie senegalská, ž.	акация сенегальская, ж.	акацыя сенегальская, ж.
<i>Senna alexandrina</i> Mill. (<i>Cassia angustifolia</i> Vahl)	senna úzkolistá, ž.	kasie úzkolistá, ž.	кассия узколистная, ж.	касія вузкалістая, ж.

<i>Sesamum indicum</i> L.	sezam indický, m.	sezam indický, m.	кунжут индийский, м.	кунжут сезам, м.
<i>Silene flos-cuculi</i> (L.) Greuter & Burdet (<i>Lychnis flos-cuculi</i> L.)	кукуčka lučná, ž.	kohoutek luční, m.	кукушкин цвет обыкновенный, м.	светник зязюлін, м.
<i>Silene nutans</i> L.	silenka ovisnutá, ž.	silenka nicí, ž.	смолёвка понижающая, ж.	смалёўка панікаючая, ж.
<i>Silybum marianum</i> (L.) Gaertn.	ostropestrec mariánsky, m.	ostropestrec mariánský, m.	расторопша пятнистая, ж.	растаропша плямістая, ж. (растаропша вострастракатыя, ж.)
<i>Sinapis alba</i> L.	horčica biela, ž.	hořice setá, ž.	горчица белая, ж.	гарчыца белая, ж.
<i>Sisymbrium officinale</i> (L.) Scop.	huľavník lekársky, m.	hulevník lékařský, m.	гулявник лекарственный, м.	гуляўнік лекавы, м.
<i>Solanum dulcamara</i> L.	ľuľok sladkohorký, m.	lilek potměchut', m.	паслён сладкогорький, м.	паслён салодкагоркі, м.
<i>Solanum lycopersicum</i> L. (<i>Lycopersicon esculentum</i> Mill.)	rajčiak jedlý, m.	rajče jedlé, s.	томат съедобный, м. (помидор съедобный, м.)	тамат звичайны, м.
<i>Solanum nigrum</i> L.	ľuľok čierny, m.	lilek černý, m.	паслён чёрный, м.	паслён чорны, м.
<i>Solanum tuberosum</i> L.	zemiak obyčajný, m.	lilek brambor, m.	паслён клубеносный, м.	ліснік клубняносны, м. (паслён клубняносны, м.)
<i>Solidago canadensis</i> L.	zlatobýľ kanadská, ž.	zlatobýľ kanadský, m.	золотарник канадский, м.	сумнік канадскі, м.
<i>Solidago virgaurea</i> L.	zlatobýľ obyčajná, ž.	zlatobýľ obecný, m.	золотарник обыкновенный, м.	сумнік звичайны, м.
<i>Sorbus aucuparia</i> L.	jarabina vtáčia, ž.	jeřáb ptačí, m.	рябина обыкновенная, ж.	рабіна звичайная, ж.
<i>Spinacia oleracea</i> L.	špenát siaty, m.	špenát setý, m.	шпинат огородный, м.	шпінат агародны, м.
<i>Spiraea salicifolia</i> L.	tavolník vrboľistý, m.	tavolník vrboľistý, m.	спирея иволистная, ж.	спірэя вербалістая, ж.
<i>Stachys annua</i> L.	čistec ročný, m.	čistec roční, m.	чистец однолетний, м.	чысцік аднагадовы, м.

<i>Stachys palustris</i> L.	čistec močiarny, m.	čistec bahenní, m.	чистец болотный, м.	чысіцк балотны, м.
<i>Stachys sylvatica</i> L.	čistec lesný, m.	čistec lesní, m.	чистец лесной, м.	чысіцк лясны, м.
<i>Stellaria media</i> (L.) Vill.	hviezdica prostredná, ž.	ptačinec prostřední, m.	звездчатка средняя, ж.	зоркаўка сярэдняя, ж.
<i>Succisa pratensis</i> Moench	čertkus lučný, m.	čertkus luční, m.	сивец луговой, м.	каманішнік лугавы, м.
<i>Symphoricarpos albus</i> (L.) S. F. Blake	imelovník bílý, m.	pámelník bílý, m.	снежноягодник белый, м.	снежнаягаднік белы, м.
<i>Symphytum officinale</i> L.	kostihoj lékařský, m.	kostival lékařský, m.	окопник лекарственный, м.	жывакоств лекарвы, м.
<i>Syringa vulgaris</i> L.	orgován obyčejný, m.	šeřík obecný, m.	сирень обыкновенная, ж.	бэз звычайны, м.
<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry	klinčekovec voňavý, m.	hřebíčkovce kořený, m.	сизигиум ароматный, м. (гвоздичное дерево, с.)	сізігіум духмяны, м. (гваздзіковае дрэва, с.)
<i>Tagetes erecta</i> L.	aksamietnica vzpriamená, ž.	aksamitník vzpřímený, m.	бархатцы прямостоячие, мн.	аксаміткі прамастойныя, мн.
<i>Tagetes patula</i> L.	aksamietnica rozložitá, ž.	aksamitník rozkladitý, m.	бархатцы мелкоцветные, мн.	аксаміткі адхіленья, мн.
<i>Tanacetum parthenium</i> (L.) Sch. Bip. (<i>Pyrethrum parthenium</i> /L./ J. G. Sm.)	řimbaba obyčejná, ž.	vřatič řimbaba, m.	пижма девичья, ж. (пиретрум девичий, м.)	пірэтрум дзявочы, м.
<i>Tanacetum vulgare</i> L.	vřatič obyčejný, m.	vřatič obecný, m.	пижма обыкновенная, ж.	піжма звычайная, ж.
<i>Taraxacum officinale</i> Wigg.	púpava lékařská, ž.	pampeliška lékařská, ž.	одуванчик лекарственный, м.	дзьмухавец лекавы, м. (адуванчык лекавы, м.)
<i>Taxus baccata</i> L.	tis obyčejný, m.	tis červený, m.	тис ягодный, м.	ціс ягадны, м. (ціс еўрапейскі, м.)
<i>Taxus canadensis</i> Marsh.	tis kanadský, m.	tis kanadský, m.	тис канадский, м.	ціс канадскі, м.
<i>Teucrium chamaedrys</i> L.	hrdobarka obyčejná, ž.	ořanka kalamandra, ž.	дубровник обыкновенный, м.	дуброўнік звычайны, м.

<i>Teucrium scordium</i> L.	hrdobarka cesnaková, ž.	ožanka čpavá, ž.	дубровник чесночный, м.	дуброўнік часночны, м.
<i>Thalictrum aquilegifolium</i> L.	žltuška orličkolistá, ž.	žluťucha orličkolistá, ž.	василистник водосборolistный, м.	пылюшнік ворлікалісты, м.
<i>Thalictrum flavum</i> L.	žltuška žltá, ž.	žluťucha žlutá, ž.	василистник жёлтый, м.	пылюшнік жоўты, м.
<i>Thalictrum foetidum</i> L.	žltuška smradľavá, ž.	žluťucha smrdutá, ž.	василистник вонючий, м.	пылюшнік смярдзючы, м.
<i>Thuja occidentalis</i> L.	tuja západná, ž.	zerav západní, м.	туя западная, ж.	туя заходняя, ж.
<i>Thymus serpyllum</i> L.	materina dúška úzkolistá, ž.	materídouška úzkolistá, ž.	тимьян ползучий, м.	чабор паўзучы, м.
<i>Thymus vulgaris</i> L.	materina dúška obyčajná, ž. (tymian, м.)	tymián obecny, м.	тимьян обыкновенный, м.	чабор звычайны, м.
<i>Tilia cordata</i> Mill.	lípa malolistá, ž.	lípa malolistá, ž.	ліпа сердцевидная, ж.	ліпа сэрацападобная, ж. (ліпа драбналістая, ж.)
<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	lípa veľkolistá, ž.	lípa veľkolistá, ž.	ліпа крупнолистная, ж.	ліпа буйналістая, ж. (ліпа шыракалістая, ж.)
<i>Tragopogon pratensis</i> L.	kozia brada lúčna, ž.	kozí brada luční, ž.	козлотородник луговой, м.	казлабарод лугавы, м.
<i>Trientalis europaea</i> L.	sedmokvietok európsky, м.	sedmikvítek evropský, м.	седмичник европейский, м.	семачок еўрапейскі, м. (сядзмичнік еўрапейскі, м.)
<i>Trifolium arvense</i> L.	ďatelina roľná, ž.	jetel rolní, м.	клевер пашенный, м.	канюшына раллявая, ж. (канюшына пашавая, ж.)
<i>Trifolium pratense</i> L.	ďatelina lúčna, ž.	jetel luční, м.	клевер луговой, м.	канюшына лугавая, ж.
<i>Trifolium repens</i> L.	ďatelina plazivá, ž.	jetel plazivý, м.	клевер ползучий, м.	канюшына паўзучая, ж.
<i>Trigonella caerulea</i> (L.) Ser.	senovka belasá, ž.	pískavice modrá, ž.	пажитник голубой, м.	пажытнік блакітны, м.
<i>Trigonella foenum-graecum</i> L.	senovka grécka, ž.	pískavice řecké seno, ž.	пажитник сенной, м.	пажытнік сенечны, м.

<i>Triticum aestivum</i> L. (<i>Triticum vulgare</i> Vill.)	pšenica letná, ž.	pšenice setá, ž.	пшеница мягкая, ж. (пшеница летняя, ж.)	пшаница мягкая, ж. (пшаница летняя, ж.)
<i>Tropaeolum majus</i> L.	kapucínka väčšia, ž.	lichorejšnice väčší, ž.	настурция большая, ж.	настурка вялікая, ж.
<i>Turritis glabra</i> L.	strmobyľ holá, ž.	huseník lysý, m.	вяжечка голая, ж. (вяжечка гладкая, ж.)	вежачка гладкая, ж. (вяжечка гладкая, ж.)
<i>Tussilago farfara</i> L.	podbeľ liečivý, m.	podbeľ lekářský, m.	мать-и-мачеха обыкновенная, ж.	падбел звичайны, м. (маці-і-мачыха звичайная, ж.)
<i>Ulmus glabra</i> Huds.	brest horský, m.	jilm horský, m.	вяз шершавый, м.	вяз шурпаты, м.
<i>Ulmus laevis</i> Pall.	brest lužný, m. (váz, m.)	jilm vaz, m.	вяз гладкий, м.	вяз гладкі, м. (вяз звичайны, м.)
<i>Ulmus minor</i> Mill.	brest hrabolistý, m.	jilm habrolistý, m.	вяз малый, м.	вяз грабалісты, м.
<i>Urtica dioica</i> L.	prhľava dvojdomá, ž.	kopřiva dvoudomá, ž.	крапива двудомная, ж.	крапіва двухдомная, ж.
<i>Vaccinium myrtillus</i> L.	čučoriedka obyčajná, ž.	brusnice borůvka, ž.	черника обыкновенная, ж.	чарніцы звичайныя, мн.
<i>Vaccinium oxycoccos</i> L.	kľukva močiar-na, ž.	klikva bahenní, ž.	клюква обыкновенная, ж.	журавіны звичайныя, мн.
<i>Vaccinium uliginosum</i> L.	čučoriedka barin-ná, ž. (šialenica, ž.)	vlochyně bahenní, ž.	голубика обыкновенная, ж.	буякі, мн.
<i>Vaccinium vitis-idaea</i> L.	brusnica obyčajná, ž.	brusnice brusinka, ž.	брусника обыкновенная, ж.	брусніцы звичайныя, мн.
<i>Valeriana officinalis</i> L.	valeriána lekářska, ž.	kozlík lekářský, m.	валериана лекарственная, ж.	валяр'ян лекавы, м.
<i>Vanilla planifolia</i> Jacks. ex Andrews	vanilka voňavá, ž.	vanilka pravá, ž.	ваниль плосколистная, ж. (ваниль душистая, ж.)	ваніль духмяная, ж.
<i>Veratrum album</i> L.	kýchavica biela, ž.	kýchavice bílá, ž.	чемерица белая, ж.	чамярыца белая, ж.
<i>Veratrum album subsp. lobelianum</i> (Bernh.) Arcang.	kýchavica biela Lobelova, ž.	kýchavice bílá Lobelova, ž.	чемерица Лобеля, ж.	чамярыца Лобеля, ж.

<i>Verbascum phlomoides</i> L.	divozel sápoovitý, m.	divizna sápoovitá, ž.	коровяк лекарственный, м.	дзіванна касматая, ж.
<i>Verbascum densiflorum</i> Bertol.	divozel veľkokvetý, m.	divizna veľkokvětá, ž.	коровяк густоцветковый, м.	дзіванна скіпетрападобная, ж.
<i>Verbena officinalis</i> L.	železník lékařský, m.	sporýš lékařský, m.	вербена лекарственная, ж.	вербена лекавая, ж.
<i>Veronica arvensis</i> L.	veronika roľná, ž.	rozrazil rolní, m.	вероника полевая, ж.	крынічнік палявы, м. (вераніка палявая, ж.)
<i>Veronica beccabunga</i> L.	veronika potočná, ž.	rozrazil potoční, m.	вероника поточная, ж.	крынічнік паручайны, м.
<i>Veronica chamaedrys</i> L.	veronika obyčajná, ž.	rozrazil rezekvitek, m.	вероника дубравная, ж.	крынічнік дуброўны, м.
<i>Veronica hederifolia</i> L.	veronika brečtanolistá, ž.	rozrazil brečtanolistý, m.	вероника плющелистная, ж.	крынічнік плющчалісты, м.
<i>Veronica longifolia</i> L.	veronika dlholistá, ž.	rozrazil dlouholistý, m.	вероника длиннолистная, ж.	крынічнік даўгалісты, м.
<i>Veronica montana</i> L.	veronika horská, ž.	rozrazil horský, m.	вероника горная, ж.	крынічнік горны, м.
<i>Veronica officinalis</i> L.	veronika lékařská, ž.	rozrazil lékařský, m.	вероника лекарственная, ж.	крынічнік лекавы, м.
<i>Veronica spicata</i> L.	veronika klasnatá, ž.	rozrazil klasnatý, m.	вероника колосистая, ж.	крынічнік каласісты, м.
<i>Veronica teucrium</i> L.	veronika hrdobarkovitá, ž.	rozrazil ožankovitý, m.	вероника широколистная, ж.	крынічнік шыракалісты, м.
<i>Viburnum opulus</i> L.	kalina obyčajná, ž.	kalina obecná, ž.	калина обыкновенная, ж.	каліна звычайная, ж. (каліна чырвоная, ж.)
<i>Vicia sativa</i> subsp. <i>nigra</i> (L.) Ehrh. (<i>Vicia angustifolia</i> L.)	vika úzkolistá, ž.	vikev úzkolistá, ž.	горошек узколистный, м.	гарошак вузкалісты, м.
<i>Vicia faba</i> L.	bôb obyčajný, m.	bob obecný, m.	боб садовый, м. (горошек конские бобы, м.)	боб конскі, м. (бабы звычайныя, мн.)
<i>Vicia sativa</i> L.	vika siata, ž.	vikev setá, ž.	горошек посевной, м. (вика посевная, ж.)	віка пасяўная, ж. (гарошак пасяўны, м.)
<i>Vinca major</i> L.	zimozeleň väčšia, ž.	barvínec větší, m.	барвинок большой, м.	барвенак вялікі, м.

<i>Vinca minor</i> L.	zimozelen menšia, ž.	barvínek menší, m.	барвинок малый, м.	барвенак малы, м.
<i>Vincetoxicum hirundinaria</i> Med.	luskáč lekársky, m.	tolita lekárska, ž.	ластовень ласточкин, м. (ластовень лекарственный, м.)	птушанец лекавы, м.
<i>Viola arvensis</i> Murray	fialka roľná, ž.	violka roľní, ž.	фиалка полевая, ж.	фіялка палявая, ж.
<i>Viola odorata</i> L.	fialka voňavá, ž.	violka vonná, ž.	фиалка душистая, ж.	фіялка духмяная, ж. (фіялка пахучая, ж.)
<i>Viola tricolor</i> L.	fialka trojfarebná, ž.	violka trojbarevná, ž.	фиалка трёхцветная, ж.	фіялка трохколерная, ж.
<i>Viscum album</i> L.	imelo biele, s.	jmelí bílé, s.	омела белая, ж.	амела белая, ж.
<i>Vitis vinifera</i> L.	vinič hroznorodý, m.	réva vinná, ž.	виноград культурный, м.	вінаград культурны, м.
<i>Xanthium strumarium</i> L.	voškovník obyčajný, m.	řepěň durkoman, ž.	дурнишник обыкновенный, м.	дурнічник звичайны, м.
<i>Xeranthemum annuum</i> L.	suchokvet ročný, m.	suchokvět roční, m.	сухоцвет однолетний, м. (сухоцветник однолетний, м.)	сухацветнік аднагадовы, м.
<i>Yucca filamentosa</i> L.	juka vláknitá, ž.	juka vláknitá, ž.	юкка нитчатая, ж.	юка ніткаватая, ж.
<i>Zea mays</i> L.	kukurica siata, ž.	kukuřice setá, ž.	кукуруза обыкновенная, ж. (кукуруза сахарная, ж.)	кукуруза звичайная, ж.
<i>Zingiber officinale</i> Rosc.	ďumbier lekársky, m. (zázvor, m.)	zázvor lekárský, m.	имбирь аптечный, м.	імбір аптэчны, м.

LITERATÚRA

BEDNÁŘOVÁ, Jaroslava: Herbár alebo od alchemilky po žindavu. Bratislava: Fortuna Libri 2017. 311 s.

BURNIE, Geoffrey a kol.: Botanika – Ilustrovaný abecední atlas 10 000 rostlin z celého světa s návodem, jak je pěstovat. Praha: Slovart 2007. 1 020 s.

ČERVENKA, Martin et al.: Slovenské botanické názvoslovie. Bratislava: Príroda 1986. 520 s.

DOSTÁL, Josef: Květena ČSR a ilustrovaný klíč k určení všech cévnatých rostlin, na území Československa planě rostoucích nebo běžně pěstovaných. I – II. Praha: Přírodovědecké nakladatelství 1950. 2 269 s.

DOSTÁL, Josef: Nová květena ČSSR 1. Praha: Academia 1989. 768 s.

DOSTÁL, Josef: Nová květena ČSSR 2. Praha: Academia 1989. 780 s.

DOSTÁL, Josef – ČERVENKA, Martin: Veľký kľúč na určovanie vyšších rastlín I. Bratislava: SPN 1991. 775 s.

DOSTÁL, Josef – ČERVENKA, Martin: Veľký kľúč na určovanie vyšších rastlín II. Bratislava: SPN 1992. 779 s.

KAPLAN, Zdeněk et al.: Klíč ke květeně České republiky. Praha: Academia 2019. 1 172 s.

Kolektiv autorov: Flóra Slovenska I – X/2. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966 – 2010. Dostupné na <https://bibdigital.rjb.csic.es/records/item/15085-redirect>.

KUBÁT, Karel et al.: Klíč ke květeně České republiky. Praha: Academia 2002. 927 s.

MACKŮ, Jan – KREJČA, Jindřich: Atlas liečivých rastlín. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 466 s.

MARHOLD, Karol – HINDÁK, František: Zoznam nižších a vyšších rastlín Slovenska. Bratislava: Veda 1998. 688 s.

NOVACKÝ, Ján Martin: Slovenská botanická nomenklatúra. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1954. 223 s.

NOVÁK, František Antonín: Velký obrazový atlas rostlin. Praha: Artia 1971. 613 s.

NOVÁK, František Antonín: Veľký obrazový atlas rastlín. Bratislava: Mladé letá 1976. 618 s.

POLÍVKA, František: Užitkové a pamětihodné rostliny cizích zemí. Praha: Volvox Globator 2010. 646 s.

SCHÖNFELDER, Peter – SCHÖNFELDER, Ingrid: Liečivé rastliny. Praha: Ottovo nakladatelství 2009. 496 s.

VALÍČEK, Pavel – KOKOŠKA, Ladislav – HOLUBOVÁ, Kamila: Léčivé rostliny třetího tisíciletí. Benešov: Nakladatelství Start 2012. 175 s.

АСТРЭЙКА, Вера Дзмітрыеўна et al.: Растліны свет: тэматычны слоўнік. Мінск: Беларуская навука 2001. 655 с.

ВАРАНЕЦ, Віктар Іванавіч – ВАРАНЕЦ, Арцём Віктаравіч: Руска-беларускі слоўнік-даведнік лекавых раслін: для студэнтаў лячэбнага, педыятрычнага, медыка-псіхалагічнага, медыка-дыягнастычнага факультэтаў. Гродна: ГрДМУ 2018. 215 с.

ВЕРАС, Зоська: Беларуска-польска-расейска-лацінскі ботанічны слоўнік. Вільня: Выданьне газеты Голас Беларусы 1924. 76 с.

ИГНАТОВ, Михаил Станиславович – ИГНАТОВА, Елена Анатольевна: Флора мхов средней части европейской России. Том 1. Sphagnaceae-Hedwigiaceae. Москва: КМК 2003. 608 с.

ИГНАТОВ, Михаил Станиславович – ИГНАТОВА, Елена Анатольевна: Флора мхов средней части европейской России. Том 2. Fontinalaceae – Amblystegiaceae. Москва: КМК 2004. 352 с.

ДАВЫДОВ, Николай Николаевич: Ботанический словарь. Русско-английско-немецко-французско-латинский. Ботаника, словарь. Москва: Физматгиз 1962. 335 с.

КИСЕЛЕВСКИЙ, Анатолий Иванович: Латино-русско-белорусский ботанический словарь. Минск: Наука и техника 1967. 160 с.

МЕЛИК-ГУСЕЙНОВ, Валерий Владимирович: Атлас растений: растения в народной медицине России и сопредельных государств. Пятигорск: Снег 2011. 607 с.

НОВАК, Франтишек Антонин: Иллюстрированная энциклопедия растений. Прага: Артия 1982. 626 с.

ПАШКОЎ, Генадзь Пятровіч et al.: Беларуская энцыклапедыя ў 18-ці тамах (19-ці кнігах). Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі 1994 – 2004. 10 543 с.

САПЕГІН, Леанід Міхайлавіч et al.: Сістэматыка вышэйшых раслін: вучэбна-метадычны комплекс. Гомель: ГДУ 2005. 235 с.

САПЕГІН, Леанід Міхайлавіч: Батаніка. Сістэматыка вышэйшых раслін: вучэбны дапаможнік для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі па біялагічных спецыяльнасцях. Гомель: ГДУ 2012. 337 с.

САУТИН, Василий Иосифович – ФОМИНА, Валентина Ивановна – ВАЛОВА, Зоя Григорьевна et al.: Дары наших лесов. Минск: Польша 1988. 255 с.

САФОНОВ, Николай Николаевич: Полный атлас лекарственных растений. Москва: Эксмо 2006. 312 с.

САФОНОВ, Николай Николаевич: Большой атлас лекарственных растений. Москва: АСТ 2017. 320 с.

СВЕТЛИЧНАЯ, Евгения Ивановна – ТОЛОК, Ирина Александровна: Этимологический словарь латинских ботанических названий лекарственных растений. Харьков: НФаУ – Золотые страницы 2003. 288 с.

ШАМЯКІН, Іван Пятровіч et al.: Энцыклапедыя прыроды Беларусі. У 5 тамах. Мінск: Беларуская савецкая энцыклапедыя 1983 – 1986. 2 766 с.

ШКОЛЬНИК, Юлия Константиновна: Растения. Полная энциклопедия. Москва: Эксмо 2016. 256 с.

ЯКОВЛЕВ, Геннадий Павлович et al.: Энциклопедический словарь лекарственных растений и продуктов животного происхождения: Учеб. пособие. Санкт-Петербург: СпецЛит 2015. 759 с.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Klobúk dolu!

KATARÍNA BALLEKOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Podnetom na napísanie tohto článku sa stala časť relácie *Nárečja slovenskije* v TV Folklorika venovaná klobúku. V nej sa mužská pokrývka hlavy, obyčajne z plsteneho materiálu a charakteristická obĺym dienkom a strieškou po celom obvode hlavy, predstavuje tromi zemepisne najrozšírenejšími pomenovaniami: *širák*, *klobúk* a *kalap*. Všetky tri sú v našich nárečiach dominantné a v tomto poradí vytvárajú od západu na východ Slovenska tri veľké súvislé oblasti výskytu. K nim sa pripája menšia oblasť názvu *kapeluch*, ktorý sa v rovnakom význame používa v nárečiach východnej polovice Spiša a severozápadného Šariša. Dopĺňajú ich regionálne ojedinelé názvy: v najsevernejších častiach Oravy a Spiša *kapeluš* (*kapelus*), na severnej Orave aj *kaňak*. Približne päťminútová relácia graficky názorne predstavuje rozšírenosť uvedených lexém na zjednodušenej mape Slovenska, v sprievodnom slove moderátora sú jednotlivé výrazy použité v krátkom nárečovom kontexte alebo v ilustračnej vete (podobným spôsobom sú vystavané všetky diely tejto relácie).

Oveľa viac informácií o bohatstve lexiky pomenúvajúcej mužský klobúk však môže ponúknuť odborník dialektológ alebo etnograf pri využití množstva prameňov z archívov a elektronických zdrojov. Čo však hľadať a ako? Okrem základného vyhľadávania slov a ich tvarov podľa abecedy v Slovníku slovenských nárečí (ďalej SSN) alebo tematicky podľa vecno-

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí. V texte sa uvádzajú názvy slovenských obcí a ich okresov v súlade s koncepciou Slovníka slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (porov. Slovník slovenských nárečí 1, 1994, s. 38 – 39), a doklady so značkami historických písomností z predpisovného obdobia slovenčiny citované v súlade s koncepciou Historického slovníka slovenského jazyka.

významových okruhov vo 4. zväzku Atlasu slovenského jazyka možno sa pri elektronických zdrojoch v databázach a korpusoch oprieť aj o iné kľúčové slová, napr. vo výkladových slovníkoch o slová ako klobúk, pokrývka hlavy, čiapka ap. V Synonymickom slovníku slovenčiny (ďalej SSS) sú zachytené ďalšie pomenovania: *širák, kalap, šišak, tvrdiak*, z krásnej literatúry u M. Rázusa *štajfák*, ďalej *tirolák, cylinder, pinč, slamenák*, odlišujúce sa tvarom, materiálom, z ktorého sú zhotovené, regionálnym či iným zeme-pisným pôvodom a výskytom, funkciou či príležitosťou, pri akej ich muži nosili.

Klobúk však nie je len mužskou záležitosťou. Z histórie až po súčasnosť sú známe aj klobúky tvarom, materiálom, výzdobou či funkciou odlišné od mužských, ktoré zdobili hlavy žien predovšetkým v mestskom prostredí, a to podľa spoločenského postavenia alebo príležitosti. Ako pomenovanie „malého dámskeho klobúčika čepcovitého tvaru“ sa do slovenčiny prevzalo napr. slovo *kapišón* (SSS). Isté však je, že slovenské ženy na vidieku k tradičnému odevu klobúky nenasili. Pre ne boli dominantné ľudové čepce, inak napr. aj *kápky*, a šatky¹ ako súčasť kroja vydatej ženy: *Volakedi ženi nosili kápke a džez ľem klobúke* (Donovaly, o. Banská Bystrica).

Pôvod slova *klobúk* v slovenčine sa dá podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny (Králík, 2015, s. 270) odvodzovať zo starého prevzatia podoby **kalbuk*, vyskytujúcej sa v turkických jazykoch. Príbuzná je s ňou turecká lexéma *kalpak* vo význame „druh čiapky“. Rovnaká podoba prijatá do nášho jazyka prostredníctvom maďarčiny je zapísaná už v 17. storočí. Dokladmi vo význame „vysoká čapica lemovaná kožušinou“ ju vo zvukových variantoch s koncovým konsonantom *-k/-g* ilustruje aj Historický slovník slovenského jazyka (ďalej HSSJ): *wherske kalpagi ze zeleneho hod-bawneho sukna* [Trenčín 1689]; *kalpaky dwa* [Krupina 1690]; *sedem kalpagow* [M. Kameň 1744]. Deminutívna podoba je v HSSJ zachytená v tvare *kolpaček*. Podľa SSN ešte aj v 20. storočí poznáme dialektovú podobu *kalpak* „vysoká husárska čiapka s kožušinovou obrubou“, hoci sa v ňom hodnotí ako zastaraná, resp. historizmus, a to v ustálenom spojení *doňedávna platili bojníckému prepoštovi každoročne dva zlati na kalpak* (Prievidza), čo sa vykladá ako „určitý poplatok, daň“. Vysvetlenie korešponduje aj s vý-

¹ O šatkách na hlavu v slovenských nárečiach písala napr. P. Ráčzová v časopise Kultúra slova, 2019, č. 5.

znamom spojenia v doklade z HSSJ: *od čzepicžky a od kolpačka* [Kremnica 1697]. Dnes by sme hovorili o istej finančnej povinnosti od hlavy alebo na hlavu, t. j. za osobu, za dospelého muža (nosiaceho klobúk).

Nárečová lexéma **klobúk** (v ďalších zvukových variantoch *klobuk*, *kuobuk*, *kvobuk*, *chlobúk*) vo význame „(mužská) pokrývka hlavy“ je podľa SSN a na rukopisnej mape č. 858 spracovanej podľa terénnych údajov z dotazníkového výskumu pre 4. zväzok Atlasu slovenského jazyka (ďalej ASJ) rozšírená na súvislom území v časti stredoslovenských a západoslovenských nárečí s presahom do nárečí z okolia Popradu a Levoče: *Ak ti jednu čľáfnem, klobúk ti odletí!* (Kraľovany, o. Dolný Kubín); *Tie perá sa im len ta_kívali za klobúkom* (Sokolče, o. Liptovský Mikuláš); *Curichtuvani klobúk sa višívau na vižmašiňe* (Prievidza); *Klobúki zme farbievali vo farbkesli brezul'ou, galusom, šupkami z dozretih orechou alebo grunšpánom* (Prievidza); *Šnúrka mu visela dou s klobúka, hiba sa mu tak chievala* (Klenovec, o. Rimavská Sobota); *Na fašange mávali fašangovníci klobúke ozdobenie lietavkami* (Hliník nad Hronom, o. Nová Baňa); *Braldigan mal za klobukom pierko* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *kvobuk* (Dolná Tižina, o. Žilina); *kuobúk* (Zázrivá, o. Dolný Kubín); ojedinele *chlobúk* (Župkov, o. Nová Baňa). Nie všetky tieto dostupné fonetické varianty sa z archívov dostali do stručne spracovaného hesla *klobúk* v SSN. Expresívnu deminutívnu podobu predstavuje v nárečiach lexéma *klobúčik*, *klobúčok*: *Chodilo sa f krojoch, v getách, kožuškoch, klobúčig z reťiaskou* (Detva, o. Zvolen); *Z brňeju vili diefki peknie perká frajerovi na ňedel'u za klobúčik* (Podbiel, o. Trstená); *Bol velki pan, za klobučeg dal to krive perko kohut'ie* (Riečnica, o. Kysucké Nové Mesto). Zveličená podoba je zachytená v tvare *klobúčisko*: *V Luptove to maľi take klobuki, čo aňi ňezmoknul – ti janošicke klobučiska* (Riečnica). Typ tradičného veľkého klobúka so širokou strechou sa v nárečiach pomenúva lexikalizovaným spojením *vaŕaski kuobúk* (Zázrivá), *janošicki klobuk* (Riečnica).

Ďalšia lexéma **širák** (so zvukovým variantom *širiak*) je zastúpená súvislo v nárečiach po celom západnom Slovensku, rozširuje sa až do stredoslovenskej oblasti prievdzských, južných tekovských a hontianskych nárečí. SSN túto lexému dokladá takto (keďže ešte nie je spracovaný zväzok s písmenom Š ani heslo *širák*, doklady sú najmä z lexikografického portálu LexiCorp): *Chlap si založiv na hlavu širák, čierne bole, okrúhle tej kalape* (Čelovce,

o. Modrý Kameň); *Na vrchu širáka zo širokým ostreším bola kápka* (Malá Lehôtka, o. Prievidza); *postrešie na širáku* (Vieska nad Žitavou, o. Zlaté Moravce); *Za širákom mav družba predu na piad' dlhí pozlátění rozmajring a červení muškát* (Vrable); *Ešte nosím starí plš'enní širák* (Bánovce nad Bebravou); *Moseli st'e ho poznať, lebo nosévav za širákom také brčko s pávového chósta* (Lapáš, o. Nitra); *Horelo to jak fakle, prah zme brali s cesti, zasípali ze širáki, bili z rukáma* (Ružindol, o. Trnava); *Napití jak snop a načahuje sa za širákom f krépoppe, tak tan gecón aj ón* (Brestovany, o. Trnava); *Širáki mali gulaté, také homolaté* (Vištuk, o. Modra). Štylisticky podfarbené odvodeniny sú zachytené napr. v dokladoch *ňefuomní širáčisko* (Prievidza); *Ked ho zali medzi paholków, us si dav za širácig jeden kosiérček* (Brestovany). V obciach Rajeckej doliny sa dotazníkovým výskumom pre ASJ 4 zaznamenala v otázke č. 859 („sňať klobúk z hlavy“) diftongizovaná podoba *širiak: dat' si dolu širiak* (Čičmany, o. Žilina); *zložil som si širiak* (Fačkov, o. Žilina).

Lexéma **kalap** ako slovo nedomáceho pôvodu prevzaté z maďarčiny sa v slovenských dialektoch používa v oblasti východného Hontu, Novohradu a Gemera s dominanciou výskytu v nárečiach východného Slovenska (doklady cit. podľa SNK dialekt-5.0): *On sa vrátíu, prišoü g rieki, zložíu putňu pri rieki, sňau kalap a za dva na'iau do putňi z vínóm tej vodi* (Stredné Plachtince, o. Modrý Kameň); *Len kalap sa to pomänovalo, ňepoviedau sa klobúk* (Priboj, o. Modrý Kameň); *Koť prišli už na Bodnárku, Jánošík pódal kamarátom: „Pozobliakajťe se dohola a šitko vivract'e naopak, aj kalap!“* (Revúca); *A parobeg mal kalap taki, ešči tag nabo_krisu vihnutu, sebe rozmariju založil, u_sebe išol paradňe, co som, to som* (Rožkovany, o. Sabinov); *Potom se rozhodnul, že sebe ju vezňe. No a sebe vzali abo bratoh, abo najbliših kamaratoh za družboh. Maľi ručník pres pl'eco, na hlave maľi kalap, v ruke paľičku, pantľičku, no a išli po dzedziňe a spievali* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves). V slovenčine sa udomácnila aj maďarská odvodenina *kalapoš* „výrobca klobúkov, klobučník“: *Ani edon kalapož nebúl na jarmoku* (Rochovce, o. Rožňava).

V širšom jazykovom vedomí nie je veľmi známa lexéma **kaniak**, označujúca mužský klobúk. Dotazníkový materiál pre ASJ 4 (ot. č. 859) i SSN ju spracovali ako výpožičku z poľštiny v zdomácnenej nárečovej podobe, aká sa vyskytuje v prihraničných dialektoch na severnej Orave: *Nosil stari više-*

d'iveni a zamast'eni kaňak (Bobrov, o. Námestovo); *Tu chlapi nosá v ňed'el'u kaňáki s kuostkami bielimi dovokola* (Brezovica, o. Trstená); *zosňát' kaňák* (Čimhová, o. Trstená); *zložil kaňák* (Habovka, o. Trstená). J. Dudášová-Kriššáková v monografii Goralské nárečia (1993) zaznačila na Orave identickú podobu (cit. podľa SNK dialekt-5.0): *A na glove me nošyľi kaňáki* (Hladovka, o. Trstená). V Slovníku gwary orawskiej. A – Ó (J. Kaš, 2011, s. 402) je spracované heslo *kaniák*: *Dač dolu kaniak*. Aj V Bernolákovom Slowári z r. 1825 je podoba *kaňák* zachytená pri hesle *širák* ako synonymný výraz z ľudového jazyka („vulg.“, teda v nárečí) pri základnom význame spolu so slovenskou lexémou *klobúk* a maďarským ekvivalentom *kalap*.

V spišských a šarišských nárečiach sa ako názov klobúka používajú rovnako nedomáce lexémy *kapel'uch* a *kapel'uš* (*kapelus*), do nášho jazykového systému prevzaté z poľštiny. V staršej slovenčine sú podľa HSSJ doložené už v 18. stor.: *nekdy kapeluch, nikdy čapku nosy; palicu a kapeluss* (NSt 1793); v *kapeluhu a v csismach* (Kur 1786). Aj Česko-nemecký slovník Josefa Jungmanna z r. 1836 spracúva lexému *kapeluš*, no okrem primárneho výkladu „(cf. ital. capello) klobauk, der Hut“ zaraduje ju v ďalšom význame do oblastí botanickeho názvoslovía ako klobúk huby (porov. Vokabulář webový). Do SSN sa zaradili doklady zo slovenských nárečí: *Dal bi som ci toten kapel'uch, kebi ci bul dobri* (Spišský Štvrtok); *Zakril hlavu s kapel'uchom* (Markušovce); *Na jurmaku som sebe kupil kapel'uh zo široku krisu* (Torysa, o. Sabinov); *Chlopi noša kapel'uchi* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *Dzeci to aš teraz noša take male kapel'uški* (Dlhá Lúka); *kapel'ušek* (Studenec, o. Levoča); *kapel'uh* (Žehra, Prakovce, o. Spišská Nová Ves), *sejmac kapel'uh s hlavi* (Odorín, o. Spišská Nová Ves), *zrucic kapel'uch* (Kamenica, o. Sabinov). Dotazníkovým výskumom pre ASJ 4 (ot. č. 858, 859) sa získali ďalšie zvukové varianty *kapelus*, *kapjelus*, *kapel'uch*, v Becherove ojedinele *kapela*, ktoré sú zachytené z goralských a rusínskych lokalít na Spiši a v Šariši vo Výšných Ružbachoch (o. Stará Ľubovňa), v Livove (o. Bardejov), napr. *kapelus* (Lechnica, o. Poprad), *sojmjaťi kapjelus* (Osturňa, o. Stará Ľubovňa), ojedinele aj na Orave, napr. *sjonč kapelus z gluove* (Oravská Polhora, o. Dolný Kubín) a pod.

Uvedené pomenovania *klobúk*, *širák*, *kalap*, *kaniak*, *kapel'uch*, *kapel'uš* patria do základného fondu slovnej zásoby slovenských nárečí v tematickom okruhu (mužský) odev. Niet divu, že sa stali súčasťou ustálených

spojení a frazeologických jednotiek s istou dávkou expresivity. Podľa zemepisného rozšírenia jednotlivých lexém sú zastúpené vo frazémach, ktoré takto tvoria lexikálne (alebo dialektové) varianty. Medzi najznámejšie frazémy (v SSN) vypovedajúce o stave podnapitosti, či keď je niekto napitý, patria napr. *ma pot kalapom* (Brezina, o. Trebišov), *má pot šiapkou* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota), *(Skoro každy d'eň) má po_čapicov* (Veľká Maňa, o. Vráble), *má pot čapicú* (Papradno, o. Považská Bystrica). Takmer všetky slovníky zaznamenávajú frazeologickú jednotku *mať pod klobúkom*. V HSSJ je z konca 18. stor. významovo podobná frazéma *nazbierat' pod klobúk: (V krčme mládenci) pod klobúki dobre nazbírawše šli do hori* (BU 1795). Navyše *opilí aj pret starú vrbu strhne širák* (Bošáca, o. Trenčín), lebo nevie, čo robí.

Alebo z iného súdka. Čo sa povie, keď má niekto v domácnosti a v dome rozhodujúce slovo, keď je pánom v dome? Predsa taký (muž) *nosí klobúk* (Rimavská Píla), *nosí širák* (Lapáš). Ale *d'e žena nosí klobúk, tam je muš pot papučou* (Mošovce, o. Martin), tam musí chlap poslúchať príkazy dominantnej manželky či inej osoby (napr. aj matky). V Návojcviach (o. Topoľčany) by sa zdalo, že *Jano je bačkora, u ňih nosí širág jeho žena*. V Odvekých múdrostiach šarišského ľudu (F. Buffa, 2007; cit. z SNK dialekt-5.0) sa uvádza až varujúco zaznievajúce vyjadrenie *Bida temu domu, dze žena noší kapeluch* s vysvetlením, že „zle je tam, kde žena rozkazuje“, lebo je to akosi naopak, proti dobovým patriarchálnym zvyklostiam slovenského vidieka.

Keď vonkajší dojem môže byť zavádzajúci a nemusí byť smerodajný, povedia v Bošáci: *Neňije každy minár, chto zamúčení širág nosí*. V Mošovciach je známa frazéma *Páni sa klobúki ňepobijú* – nebudú konať proti sebe, proti svojim záujmom.

Niekedy sa stane, že človek musí brániť česť svoju alebo svojej rodiny pred hlúpymi rečami, narážkami, ktoré však nemajú nijakú vážnosť ani cenu. Vtedy sa oplatí nepúšťať sa do bitky, ale treba rázne zavrhnúť štipľavé reči ako neopodstatnené: *Tí náraški na našú rodzinu si daj za širák!* (Bučany, o. Hlohovec). Bezcennou sa javí všetečná rada, ktorá nemá v sebe kúska múdrosti: *Povím ci rovno, že takú radu si môžeš strči_tag akorád za širák* (Zvončín, o. Trnava).

Na opačnom, kladnom póle expresivity sa používa frazéma *narodiť sa v klobúčiku*, ktorá skrýva v sebe poverovú predstavu, že dieťa narodené

s blankou z lôžka maternice na hlave bude mať v živote šťastie, úspech alebo bude múdre, možno aj bohaté: *F klobušiku se narodzil, zato je bohati* (Kameňany, o. Revúca); *Misel si se f klobušku narodit, že se ti tak šitko rauží* (Revúca).

Do zabudnutia upadli alebo dnes sú už takmer neznáme frazémy zaznamenané v HSSJ: *klobuk ty zwalil, kterys k pisse spravyl* (BV 1652) – zbavil ťa spoločenského postavenia; *hlawu nagde klobuk* – všetko bude v poriadku; *kolik hlaw, tolik klobuků* (SiN 1678) – každý má svoj vlastný úsudok; (*Calvin a Luther*) *mnohokrate čapku z klobukem premenugu, to gest w horsi staw upadagu* (PP 1734); *biskúpsky klobuk postavil na hlawu geho* (KB 1757) – ustanovil ho za biskupa.

V súčasnej slovenčine je veľmi časté obrazné vyjadrenie *klobúk dolu*, *klobúk dole* na znak úcty, obdivu, ocenenia či uznania kvalít. Pôvod uvedeného frazeologizmu sa odvodzuje z iného sociálneho prostredia než vidieckeho, preto nie je ničím nepochopiteľným, že sa tento častý slovný zvrät v slovenských nárečiach zatiaľ nezaznamenal. Tomuto frazeologizmu konkuruje významovo totožná jednotka *skladám*, resp. *snímam klobúk* (tak ho zaznamenávajú aj slovenské slovníky). Niekedy sa v rovnakom význame používa aj absolútna obrazná elipsa *klobúčik!* s naznačeným gestom úklonu pred niekým a zloženia fiktívneho klobúka z hlavy, ojedinele aj (gramaticky defektná) inštrumentálna podoba *klobúkom dole*.

Doteraz sme sa venovali všeobecnému pomenovaniu klobúka ako mužskej pokrývky hlavy s okrúhlym dienkom a strieškou po obvode hlavy bez rozdielu materiálu, z akého je vyrobený, nehovoriac o tvare, jeho forme alebo stave, v akom sa nachádza.

V SSN sú však zaznamenané jedinečné názvy pre klobúk, v ktorých význame je zahrnutá aj charakteristika jeho tvaru, materiálu, funkcie a pod.

Podľa tvaru dienka možno spoznať pologuľovitý klobúk s nízkym okrajom: *brús* (Bošáca); v dotazníku pre ASJ 4 bola zaznamenaná aj deminutívna podoba *brúsek* (Moravské Lieskové, o. Nové Mesto nad Váhom). *Guluváč* (Bošáca) i *gulváč* (Kostolné, o. Myjava) je pomenovanie malého okrúhleho klobúka z čiernej plsti. Podľa SSN z čierneho súkna je *kotuliáč* (Kostolné). Malý klobúk ku kroju sa nazýva aj *hríbik*, v regionálnom variante *gríbik* (Horná Lehota, o. Dolný Kubín). Malý nízky (veľmi tvrdý) klobúčik s úzkou strieškou ako časť ľudového kroja je na Podpoľaní a v okolí známy ako

drevienka (Zvolenská Slatina, o. Zvolen; Dačov Lom, o. Krupina). Klobúk s úzkou strieškou sa v okolí Levíc volá **kajzer**: *Čo mali úsku striešku, to sa volali kajzere*; alebo **kepeš**: *Kepeše to boli, ako sa teraz nosia* (Pukanec, o. Levice).

Veľké klobúky sa vyznačovali obyčajne širokou strechou a nemali taký pevný tvar. Ak bol taký klobúk zo súkna, resp. filcu, nazýval sa *filcoví klobúk* (Prievidza). Veľký klobúk v Kocihe (o. Rimavská Sobota) pomenúvajú **lepiš**. Klobúk so širokou strechou označujú na Spiši **krisák**: *Hvara, že pre šedlaka krisaki buli lepšie jak teras kalapi* (Studenec); *grisak* v Kurimanoch (o. Spišská Nová Ves; údaj z dotazníka pre ASJ 4, ot. 858). Názov dostali podľa výraznej striešky na klobúku, ktorá sa na Spiši, v severozápadnom Šariši alebo na Horehroní označuje jedinečnou lexémou *krisa*, *grisa*, *kreska*: *klobug z grison* (Závadka nad Hronom, o. Brezno); *Kalab zo široku krisu* (Studenec); *Starše chlopi ratši noša kapel'uh zo široku krisu* (Torysa). V rusínskej obci Becherov sa volá strieška na klobúku *kreska*. Klobúk so širokou strieškou označujú v Terchovej (o. Žilina) aj **strecháň**: v dotazníku ASJ 4 pri otázke č. 859 je zapísaná nárečová odpoveď *zesňať strechaň z hlavi*. Sedliacky klobúk s vysokým dnom volajú v prievidských nárečiach **bukovec**.

Tvarom odlišné vysoké klobúky valcovitého tvaru nemajú pôvod v odevnej tradícii mužského kroja. Názvy takýchto klobúkov sa však sporadicky objavujú aj v nárečových prejavoch. K nepočetným označeniam pre vysoký klobúk s plochou strechou patrí názov **hromovník**: *hromovník* (Dačov Lom), *hromovník* (Čataj, o. Modra). Valcovité vysoké klobúky bez obvodovej striešky, ktoré nosili v minulosti uhorskí žandári, sa označovali nedomácom pomenovaním **čákov**, **čáko** (s variantmi *čákó*, *čakol*), prevzatým z maďarčiny: *Za Uhorska žandare nosili peknia čakóvi* (Prihradzany, o. Revúca); *Žandare nošili dakedi čakovi* (Chrasť nad Hornádom, o. Spišská Nová Ves); *čáko* (Štefanov, o. Senica). Môžeme sa domnievať, že tvarom mohli byť podobné historickým kalpakom. V slovenskej výtvarnej i odevnej tradícii sa udržali pri stvárnení zbojníkov jánošíkovej družiny, ale aj v kostýme koledníkov s betlehemom počas vianočného obdobia, ktorí majú na hlavách vysoké pokrývky vyrobené z papiera, obyčajne ozdobené hviezdou: *Betlehemci sebe zrobiti visoke čakovi* (Spišský Štvrtok); *Mikolaj mal čakol, košulu bilu* (Zborov, o. Bardejov). Rozšírenosť tejto klobúkovej formy vo výročných zvykoch dokumentuje aj doklad z Považia: *Na Tri krále chojá*

dziełcence pod okná spievac a chlapci prestrojeni f papierovich klobúkoch chojá jako traja králi (Zubák, o. Púchov).

Pre klobúky, ktoré nosením či nesprávnym používaním stratili svoju formu, mali zanedbaný vzhľad alebo chlapovi na hlave nesedeli, používali sa expresívne lexémy, napr. **chlopniak**, **chlopeň**, **ohryzok**, **ošítka** ap.: *Čo to má za ošítku na hlave?* (Lapáš); *Kdže šče mu kupili ten šumny ohryzek?* (Turzovka, o. Čadca); *Keď už nežahodzíž dzesi ten škaredí chlopeň!* (Bošáca); *chlopen* (Lukáčovce, o. Hlohovec); *chlopňiak* (Prievizda; V. Bielice, o. Topoľčany).

Celok klobúka tvoria jeho jednotlivé časti, ktoré na tomto mieste len stručne naznačíme a budeme sa im venovať v pokračovaní klobúkovej témy spolu s ozdobami a okrasami na klobúku. Dienko klobúka sa nazýva v nárečiach napr. aj *dničko*, *káпка*; obvodová strieška klobúka (alebo šilt) je známa regionálne ako *ostrešie*, *postrešie*, *grisa*, *krisa*, *kreska*, *kašketka*, *krepeľo*, *partica*, *partic*. Na vnútornej strane klobúka je pripevnená napr. *páska*, *rímeň* ap.

Na záver spomenieme priezviská používané na Slovensku, o ktorých možno tvrdiť, že sú prezývkového charakteru podľa vlastností (vychádzame z roztriedenia takto motivovaných priezvisk podľa Milana Majtána; porov. Zo studnice rodnej reči 2, s. 43, 53, 59). Hoci dnes už nemusí byť zrejماً motivácia, niektoré priezviská sú z lexikálnej stránky priezračné, iné môžu byť objasnené na základe predchádzajúceho výkladu o nárečových apelatívach, ktoré zo slovnej zásoby už ustúpili alebo sú aj v nárečiach na jej periférii. V Databáze priezvisk na Slovensku sú zaznamenané priezviská podľa pomenovania klobúka rozličnými nárečovými apelatívami, napr. *Kapeluch*, *Kaniak*, *Kaňak*, *Kaňák*, *Kalap*, *Širák*, *Širak*. K nim by sme zaradili azda aj priezviská *Krišák*, *Kriššák* časté najmä v okresoch Poprad a Stará Ľubovňa, ale aj priezvisko *Grisák*, vyskytujúce sa v nevelkom počte v okrese Spišská Nová Ves, kde je lokalizovaný výskyt nárečového apelatíva *grisák* „klobúk“ (hoci v SSN 1 sa táto lexéma v samostatnom hesle nespracúva, jej výskyt v okrajových nárečiach severovýchodného Slovenska s rusínskym obyvateľstvom je zaznamenaný; podľa Atlasu ukrajinských nárečí východného Slovenska od V. Lattu, 1991, mapa č. 333). Domnievame sa, že tento typ priezviska nemožno zaradiť do skupiny prezývkových priezvisk podľa jedál, kam M. Majtán zaradil iné, motivačne priezračné, zvukovo podobné priezvisko *Grisa* (p. Zo studnice rodnej reči 2, s. 58).

LITERATÚRA

BENKO, Vladimír: LexiCorp: Corpus Approach to Presentation of Lexicographic Data. In: *Electronic lexicography in the 21st century: Smart lexicography. Proceedings of the eLex 2019 conference*. 1. – 3. October 2019, Sintra, Portugal. Eds. Iztok Kosem, Tanara Zingano Kuhn, Margarita Correia. Brno: Lexical Computing CZ, s. r. o., 2019, s. 957 – 969.

HABOVŠTIAK, Anton: *Atlas slovenského jazyka 4. Lexika. Časť prvá. Mapy. Časť druhá. Úvod – komentáre – dotazník – indexy*. Bratislava: Veda 1984. 464 s. + 368 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 7. zv. Red. M. Majtán et al. Bratislava: Veda 1991 – 2008.

KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava: Veda 2015. 704 s.

Slovník slovenských nářečí. 1. – 3. zv. Red. I. Ripka, A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 2005, 2006, 2021.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 1. vyd. Bratislava: Veda 1995. 998 s.

Zo studnice rodnej reči 2. Zost. K. Balleková, M. Smatana. Bratislava: Veda 2014. 440 s.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Archív TV Folklorika. Dostupný na <https://www.folklorika.tv/>.

Databáza priezvisk na Slovensku. Dostupná na <https://slovník.juls.savba.sk/>.

Elektronická encyklopédia. Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom. Dostupná na <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/klobuk/> [cit. 24. 7. 2022].

Korpus nářečí SNK – dialekt-5.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2022. Dostupný na <https://korpus.juls.savba.sk> [cit. 17. 7. 2022].

LexiCorp. Lexikografický portál s podporou NoSketch Engine (Lexicon Dialectorum Slovacorum I ad III; Lexicon Historicum Linguae Slovacae I ad VII). Dostupný interne na <http://viktor.juls.savba.sk/lexicorp/index.html> [cit. júl 2022].

Vokabulár webový. Dostupný na <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/slovníky/digitalni-kopie-detail/JgSlov02/strana-25/termin-TGV0YWxlYW2> [cit. 19. 7. 2022].

ROZLIČNOSTI

Kopaničiar a Kopaničan

Námetom na príspevok bola otázka, ako sa nazývajú obyvatelia lokality s názvom *Kopanice*. Opytujúci, ktorý sa obrátil na jazykovú poradňu, sa rozhodoval medzi dvomi podobami – *kopaničiar* a *Kopaničiar*, t. j. zaujímal ho pravopis slova. Odpoveďou na takto položenú otázku mohlo byť iba poučenie, že obyvateľské názvy sa píše s veľkým začiatočným písmenom, no v tomto prípade bolo potrebné zamyslieť sa aj nad podobou utvoreného obyvateľského pomenovania.

V slovenčine je niekoľko podstatných mien, ktoré zároveň fungujú v dvoch pravopisných podobách – ako všeobecné podstatné meno aj ako vlastné podstatné meno, pričom v prvom prípade ide o pomenovanie geografického objektu a v druhom o geografický názov (alebo súčasť názvu) sídelného objektu (obce, časti obce či inej sídelnej jednotky), napr. *dedina* – *Dedina*, *dvor* – *Dvor*, *ostrov* – *Ostrov*, *lazy* – *Lazy*. Pri niektorých dvojiciach majú príslušné obyvateľské mená (ak ide o zložený názov, tak ich súčasti) rovnakú podobu, t. j. boli utvorené rovnakými slovotvornými príponami, porov. *dedinčan*, *dedinčanka* (obyvateľ, obyvateľka dediny) – *Zemianskodedinčan/Dedinčan*, *Zemianskodedinčanka/Dedinčanka* (obyvateľ, obyvateľka *Zemianskej Dediny*).

Niekedy sa však všeobecné pomenovanie obyvateľa geografického objektu líši od obyvateľského mena utvoreného z názvu geografického sídla, napr. *lazník*, *lazníčka* (obyvateľ, obyvateľka lazov) – *Lazan/Makytokolazan*, *Lazianka/Makytokolazianka*, (obyvateľ, obyvateľka obce *Lazy pod Makytou*)¹, *ostrovan*, *ostrovanka* (obyvateľ, obyvateľka ostrova) – *Ostrovčan*, *Ostrovčanka* (obyvateľ, obyvateľka obce *Ostrov*), *osad-*

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe.

¹ Dvojici pravopisných podob *lazník* – *Lazan* sa venoval príspevok J. Jacka *Lazníčka* v jazykovej poradni Slovenského rozhlasu v r. 1999, ktorý bol uverejnený v Kultúre slova (2000, č. 3, s. 192).

nik – osadníčka (obyvateľ, obyvateľka osady) – *Slaniskoosadčan/Osadčan, Slanickoosadčanka/Osadčanka* (obyvateľ, obyvateľka *Slanickej Osady*).

Podobne je to aj pri dvojici *kopanice – Kopanice*. Na Slovensku máme niekoľko častí obcí s názvom *Kopanice*, napr. v Hodruši-Hámroch, Makove či v Prievidzi, uvádzajú sa v Slovníku súčasného slovenského jazyka H – L (2011; ďalej SSSJ) v časti *Názvy obcí (sídel) na Slovensku*. Obyvateľ *kopanic*, t. j. „rozptýlených roľníckych usadlostí nachádzajúcich sa osamotene alebo v skupinách na takto získanej pôde v kopcoch, samôť“, je *kopaničiar*, v ženskom rode *kopaničiarka* (porov. SSSJ). Slovo *kopaničiar* bolo utvorené zo slova *kopanica*, resp. *kopanice* príponou *-iar*, prechýlená podoba *kopaničiarka* sa končí na *-iarka*, pričom spoluhláska *c* na konci základu sa v obidvoch prípadoch mení na *č*. Obyvateľské mená v slovenčine však tvoríme príponami *-čan, -an* a *-ec* z odvodzovacieho základu (porov. Slovník slovenského jazyka, VI. zv., s. 307), nie príponou *-iar*. Pri obyvateľských menách utvorených z miestnych názvov zakončených na *-ica*, resp. *-ice* sa v mužskom rode uplatňuje prípona *-an*, podoby v ženskom rode sa končia na *-anka*, napr. *Štiavnica – Štiavničan/Štiavničanka, Senica – Seničan/Seničanka, Bojnice – Bojničan/Bojničanka, Čachtice – Čachtičan/Čachtičanka*. Preto názov obyvateľa žijúceho v obci (alebo v časti obce) s názvom *Kopanice* je *Kopaničan*, v ženskom rode *Kopaničanka*.

Môžeme teda povedať, že na kopaniciach žijú *kopaničiari* a v časti obce *Kopanice* bývajú *Kopaničania*. Neznamená to však, že *Kopaničania* nie sú *kopaničiari*. Názov *Kopanice* dostali spomenuté časti obcí práve preto, že sa nachádzali na rozptýlených usadlostiach v kopcoch.

Iveta Vančová

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

LITERATÚRA

JACKO, Jozef: Lazníčka. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 3, s. 192.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

Slovník slovenského jazyka. VI. Doplnky – dodatky. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 336 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

SPRÁVY A POSUDKY

Kytica pre Mateja Považaja

Desať rokov ubehlo ako voda a opäť si pripomíname okrúhle životné jubileum nášho milého bývalého kolegu, významného slovenského jazykovedca v oblasti teórie a praxe jazykovej kultúry, lexikológie, lexikografie, onomastiky, dlhoročného vedúceho oddelenia jazykovej kultúry a terminológie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a hlavného redaktora časopisu Kultúra slova PaedDr. Mateja Považaja, CSc. V júli oslávil svoje osemdesiate narodeniny.

O jeho zásluhách na poli jazykovedy a jeho bohatých aktivitách sa popísalo už veľa (porov. medailóny *Matej Považaj šesťdesiatročný*, Kultúra slova, 2002, č. 3, s. 152 – 155; *Významné jubileum doktora Mateja Považaja*, Kultúra slova, 2012, č. 4, s. 234 – 236), preto sme sa rozhodli menej oficiálne, osobnejšie si pripomenúť nášho bývalého vedúceho. Vybrali sme niekoľko „kamienkov z mozaiky“ tvorivej atmosféry v našom oddelení, ktoré dokladajú kolegiálne a – nebojíme sa napísať – i priateľské pracovné prostredie.

Takmer štyridsať rokov bol oslávenec úzko spätý s časopisom Kultúra slova – od r. 1977 do r. 1991 vykonával funkciu výkonného redaktora, v rokoch 1992 – 2014 bol jej hlavným redaktorom. Vtedajšia výkonná (teraz už hlavná) redaktorka časopisu rada spomína na príhodu, ktorá sa síce neopakovala často, ale zopárkrát áno. Keď mala kompletne pripravené číslo časopisu do tlače, teda po posúdení, korektúrach aj po zalomení, dala ho na posledné čítanie hlavnému redaktorovi. Po pár dňoch jej text odovzdával s výčitkou v očiach: – Hmm, to nie je dobré číslo... Vôbec sa mi nepáči. – Samozrejme, že sa zľakla, či niečo nezanedbala, či na niečo nezabudla, či neprehliadla nejaké chyby. – No vieš, – pokračoval Matej Považaj s úsmevom, – nemám tam nijaký príspevok... – Ako hlavný redaktor pokladal za samozrejmosť pravidelne prispievať štúdiu, článkom či aspoň krátkym príspevkom do časopisu a situácia, keď túto misiu nesplnil, sa mu vôbec nepáčila.

V časoch, keď bol Matej Považaj vedúcim oddelenia jazykovej kultúry a terminológie, sa členky kolektívu pravidelne radili so svojim „šéfom“, konzultovali najmä odpovede pripravované v rámci jazykovej poradne, ale často aj terminologické otázky súvisiace s úpravou textov slovenských technických noriem či legislatívnych textov, bol často tou „poslednou inštancom“, ktorá uzavrela riešenie jazykového problému. V poradenskej činnosti totiž často dostávame otázky, na ktoré v odbornej či vo vedeckej spisbe ne-nájdem odpoveď. Neraz sa stávalo, že sme na konzultácie vedúceho oddelenia čakali doslova v rade. Preto sa nemožno čudovať, že najobľúbenejším obdobím bol paradoxne čas letných dovolení, keď v poradni zostala len jedna pracovníčka, ktorá mohla konzultovať problémy „bez poradníka“.

Matej Považaj dôsledne kontroloval odpovede na otázky smerované do jazykovej poradne. Kolegyne často potešil lístočkom pripnutým ku skoncipovanému listu s odporúčaním, aby problematiku spracovali podrobnejšie v príspevku do časopisu. Znamenalo to, že ocenil ich úsilie pri hľadaní odpovede. Napriek tomu, že pozorne sledoval prácu členiek svojho oddelenia, nechával im priestor, slobodu v rozhodovaní, ako uchopiť problematiku, rešpektoval ich štýl a názory a prípadné korekcie či námietky vedel podať veľmi citlivo.

Členky oddelenia si často spomínajú aj na jeho výrok: – V tomto prípade musím nesúhlasit' sám so sebou. – Túto vetu ako dôkaz svojej „omylnosti“ používal najmä v dvoch prípadoch. Keď sme v rámci poradenstva riešili niečo, čo síce už dávno vyriešené bolo, ale aktuálny výskum či stav jazykovej praxe si vyžadoval iný pohľad na danú otázku. Nebál sa skorigovať svoje stanovisko, keď to bolo potrebné. Druhá situácia vhodná na tento výrok nastala vtedy, keď dostal do rúk konečnú verziu pripravovaného čísla časopisu, spravidla mal najviac zásahov vo vlastnom príspevku. Vždy bolo čo doladiť, preformulovať, čo svedčilo o jeho úsilí sprostredkovať danú problematiku čitateľom čo najlepšie.

Matej Považaj bol dlhé roky vedúcim čisto ženského kolektívu, čo nie je ľahká úloha. No zvládol to s prehľadom a s pochopením. Jeho pokoj v tomto smere zrejme pramenil aj z priaznivého rodinného zázemia, i keď o tom príliš často nehovoril, nebolo veľmi kedy... Z času na čas však prezradil niečo z domácej kuchyne, napríklad prinášal na poradu „otrasný koláčik“. Na otázku, prečo otrasný, odpovedal s úsmevom: – Lebo sa otrasne rýchlo zje.

Matejove povahové a charakterové vlastnosti, predovšetkým silno vyvinutý zmysel pre zodpovednosť a zmysel pre detail ho predurčili na manažérsku prácu – bol dlhé roky vedeckým tajomníkom JÚLŠ SAV a zástupcom riaditeľa ústavu; aj na lexikografickú a ortografickú prácu – je spoluautorom Krátkeho slovníka slovenského jazyka (posledné, piate, upravené a doplnené vydanie z r. 2020) a Pravidiel slovenského pravopisu (posledné, štvrté vydanie z r. 2013).

Je to necelých desať rokov, keď sa Matej Považaj rozhodol odísť z pracoviska a užívať si zaslúžený dôchodok. No v kolektíve, hoci za ten čas značne obmenenom, si aj po rokoch neraz položíme otázku, ako by to riešil Matej, či zaspomíname, konštatujeme, že na toto by mal iný názor, toto by opravil, s týmto by nesúhlasil, tu by bol benevolentnejší, tu prísnejší... Nuž, tvorivá spolupráca vždy zanechá stopu.

Pri príprave tohto pozdravu sme si príjemne zaspomínali na nášho milého kolegu a veríme, že po jeho prečítaní sa mu objaví úsmev na tvári.

Milý Matej, nielen za oddelenie jazykovej kultúry a terminológie, ale aj za ostatných pracovníkov a pracovníčky ústavu Ti želáme radosť zo života, veľa síl, najmä pevné zdravie, pohodu a spokojnosť v rodine. A ďakujeme...

Sibyla Mislovičová

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Jubileum prof. Juraja Dolníka, DrSc., alebo Provokačný potenciál jedného jazykovedca

20. augusta 2022 oslávil 80. narodeniny prof. Juraj Dolník, DrSc. Žiada sa preto reflektovať na činnosť tohto významného slovenského jazykovedca. Mnoho už bolo napísané z pohľadu učiteľa či kolegov (J. Horecký: *Päťdesiat rokov docenta Juraja Dolníka*, Jazykovedný časopis, 1992, č. 2, s. 137 – 139; J. Mlacek: *Jubileum univerzitného profesora Juraja Dolníka*, Jazykovedný časopis, 2002, č. 2, s. 143 – 148; S. Ondrejovič: *Jubileum profesora Juraja Dolníka*, Slovenská reč, 2002, č. 6, s. 100 – 102; M. Šimková: *Čerstvý sedemdesiatnik Juraj Dolník a ľudské univerzum konštituované jazykom*, Kultúra slova, 2012, č. 5, s. 302 – 305). Jednou z vlastností,

ktorú autori prisudzovali osobnosti a dielu jubilanta, bola provokatívnosť. Spomínali ju len tak mimochodom (J. Mlacek, M. Šimková) alebo nepriamo (S. Ondrejovič). Myslíme si však, že tento prívlastok by mal byť leitmotívom nasledujúcich riadkov, pretože prof. J. Dolníka vystihuje hneď v niekoľkých významoch.

Provokatívnosť jubilanta (metonymicky povedané) spočíva – a spomínané medailóny to potvrdzujú – vo význame „dráždivý, ktorý núti reagovať“. Pripomeňme si napr. diskusné príspevky o jazykovej kultúre z 90. rokov, v ktorých nastoľoval otázky dovedy obchádzané. Tieto myšlienky neskôr pretavil do monografií *Teória spisovného jazyka (s osobitným zreteľom na spisovnú slovenčinu)* a *Jazyk – človek – kultúra* (2010). Predstava novej koncepcie teórie spisovného jazyka či jazykovej kultúry mnohých kolegov prekvapila či dokonca pobúrila. Vzniklo napätie medzi jazykovedcami, ktorí boli naklonení skôr tradičnejšej predstave o ochrane či cibrení jazyka, a jazykovedcami, ktorých nový prístup z používateľského hľadiska zaujal. Teoretických znalostí o jazykovom systéme máme dosť na to, aby sme vedeli, že práve tieto napätia a konflikty sú súčasťou dynamiky akéhokoľvek systému. J. Dolník tak aktívne prispieva k dynamike slovenskej jazykovedy.

Po r. 2010 sa jeho výskum orientuje na sociálnu podstatu existencie jazyka. Tento fakt je dlhodobo známy, novinkou v slovenskej jazykovede je však to, ako J. Dolník sociálnu podstatu jazyka vysvetľuje. Explanácia je základným jazykovedným postupom v jeho dielach. Základnou myšlienkou je, že v súčasnosti si nevystačíme s opisom jazykových prostriedkov bez toho, aby sme neuvažovali o tom, ako je možné, že jazyk prijíma aj také prostriedky, ktoré nie sú v súlade so zákonitosťami jazykového systému. Ak odstupíme od systémového (objektivistického) prístupu k jazykovým zmenám a nazeráme na ne z perspektívy používateľov jazyka (subjektivistický prístup), môžeme vidieť, že používateľ nezávádza inovácie intenčne, ale „prežíva“ jazykové inovácie ako „jav, pri ktorom sa modifikuje jeho rečový automatizmus, pretože sa objavil podnet na aktualizáciu potenciálnej dispozície na reinterpretáciu jestvujúceho jazykového prvku“ (Dolník, *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*, 2010, s. 187). Kľúčovým momentom je tu interpretácia (a reinterpretácia) ako základný myšlienkovohodnotiaci postup. Základom všetkého je analógia ako prirodzený princíp, ktorý autor vysvetľuje ako správanie, konanie „v tom duchu, v tom zmysle“.

Detailnejšie sa venoval dynamike slovenskej morfológie v kolektívnom diele *Morfologické aspekty v súčasnej slovenčine* (2011), ktorej bol aj hlavným editorom.

Jubilantova provokatívnosť sa prejavuje aj v schopnosti povzbudzovať do istej činnosti, podnecovať, aktivizovať, a to najmä vo vzťahu k svojim študentom. Zaujať myseľ študenta a pohnúť ju k náročnejšej aktivite je výzvou aj pre skúseného pedagóga. Ťažko však opísať to ticho, ktoré vládne miestnosti, keď prof. Dolník vysvetľuje dvojsvetový a jednosvetový spôsob existencie jazyka. Analógia medzi silou jazykovedca pedagóga a *Silou jazyka* (2012) je zjavná, pretože aj tu je skrytým želaním autora „podnietiť odborníkov k hľadaniu integračného prístupu k výsekom individuálneho aj spoločenského života, ktoré sú v poli pôsobnosti sily jazyka, aby sa tak komplexne opísala a vysvetlila interakcia jazyka s jeho nositeľmi“ (s. 11). V monografii vysvetľuje antropotvornú a kultúrotvornú silu jazyka, pričom sa vracia k lexikálnosémantickým začiatkom, aby vysvetlil jeho jednosvetovú existenciu. Odvracia sa od Platónovho sveta ideí, ktoré sú myšlienkovým východiskom systémovej lingvistiky: „Jazyková činnosť, ktorá je taká samozrejmä, že si nezaslúži našu poznávaciu pozornosť, a preto máme sklon k hľadaniu toho, čo je v nej nesamozrejmé, priťahuje osobitnú poznávaciu pozornosť, keď si všimneme tú samozrejmosť, že je včlenená do kontextu iných činností. Nie abstrahovanie od tohto kontextu, ale naopak prihliadanie naň ako na relevantný aspekt jazykovej činnosti je wittgensteinovské poznávacie krédo. A jazyk existuje výlučne ako činnosť, jestvuje len používanie jazyka“ (s. 138). Nebudeme na tomto mieste hlbšie vysvetľovať podstatu jednosvetovej existencie jazyka. Pripomenieme len, že v uvedenej monografii sa autor venuje aj jazyku vo svetle kulturológie a sociálnych významov, importu cudzích slov prekladáním aj téme jazyka v perspektíve cudzosti, ktorú rozvinul v ďalšej kolektívnej práci *Cudzosť, jazyk, spoločnosť* (2015). Kategórie inakosti a cudzosti sú osvetľované teoreticky a spoluautorky predkladajú vlastné výskumy zo slovenského jazykovo-kultúrneho prostredia. Cudzosť je charakterizovaná ako „vzťah, ktorý navodzujeme k iným bytostiam aj nebytostiam na základe ich interpretácie so zreteľom na to, či ich zaraďujeme alebo prijímame, alebo môžeme, resp. chceme prijať do sféry, ktorú prežívame alebo aj vedome vnímame ako vlastný praktický životný, kognitívny, emocionálny alebo hodnotový svet“ (s. 14). Cudzosť

a inakosť sa tu pritom stavia ako krajná kategória na škále prirodzenosť – cudzosť. Dôležitým sprievodným príznakom cudzosti je neistota, ktorú vyvoláva, ale aj jej príťažlivosť: „nerealizovaný interpretačný zážitok sa nahrádza zážitkom z upútanosti tajomnosťou daného javu“ (tamže, s. 24). Tieto príznaky zdôrazňujeme s ohľadom na apercpciu diel J. Dolníka, ktoré provokujú tým, že znepokojujú myseľ čitateľov, narúšajú ich pokoj, istotu, že ohraničením vlastného predmetu lingvistiky sa ohraničuje aj jej výskum, alebo ako by povedal dlhoročný kolega S. Ondrejovič: „Dokonca aj tí, čo sú presvedčení, že J. Dolník pri rúcaní chrámov zachádza príďaleko (...), nemôžu poprieť, že v jeho článkoch a replikách sa objavujú myšlienky, ktoré tvorivo znepokojujú, inšpirujú k rozmyšľaniu a najmä ,čeria stojaté vody““ (Ondrejovič, 2002, s. 102). Nedá sa nesúhlasieť. Zavedením konceptu cudzosti sa na Slovensku vytvoril priestor na uplatnenie xenolingvistiky ako osobitnej jazykovednej disciplíny a zároveň sa jazykoveda uplatňuje ako jedna z významných sociálnych, resp. humanitných vied, ktorej výskumy môžu „pomôcť pri riešení reálnych problémov, ktoré vzhádzajú z interakcie ľudí rozličných národností, z rozličných etníc, societ a pod.“ (Dolník a kol., 2015, s. 9).

Aby náš výpočet významov jubilantovej provokatívnosti neostal neúplný, dodajme, že ide o autora, ktorého práce nemožno prehliadnuť, tzn. že nespádajú do kategórie nenápadný. Jeho články aj celé monografie sú orientačnými bodmi a sú významnými dominantami v priestore slovenskej jazykovedy, a to nielen z kvalitatívneho, ale aj z kvantitatívneho hľadiska. Len v ostatných piatich rokoch vydal J. Dolník tri významné práce – *Jazyk v sociálnej kultúre* (2017), *Jazyk v pragmatike* (2018), *Jazyk v sociálnej praxi* (2021).

Monografia *Jazyk v sociálnej kultúre* v mnohých smeroch rozvíja tézy predošlých jubilantových prác, ktoré sú rozpracované detailnejšie, dokonca ich rozširuje, a to za hranicu konformného uvažovania o spisovnom jazyku. Autor tu napr. uvažuje o bezznalostnej gramatickej dispozícii, ktorá je doménou praktického spôsobu existencie jazyka, t. j. jedného sveta javov, sveta jazykovej činnosti. Za pozornosť tiež stoja myšlienky o autenticknej ideológii (ideológia pozitívnej integrácie zahŕňajúcej ideológiu primus inter pares, ideológiu praktických sociálnych pravidiel a ideológiu prirodzenej viability) v opozícii k utilitárnej ideológii (ideológia pozitívnej separácie zahŕňajú-

cej ideológiu štandardizmu, nomologizmu a protekcionizmu). Ďalej sa autor venuje rôznym aspektom komunikácie, definuje komunikačné formácie a komunikačné formy, čo vyúsťuje do načrtnutia komunikačnej kultúry ako činnostného pendantu k jazykovej kultúre. V posledných častiach artikuluje predstavu o jazykovede ako vede, ktorá je súčasťou sociovedeckej komunikácie, čím sa napĺňa jej potenciál prispievať k riešeniu sociálnych problémov. Nemožno si nevšimnúť, a tým sa opäť dostávame k autorovej schopnosti provokovať, že sa tu objavuje pojem radikalizácie demokracie, pričom jej obsahom „je expanzia, gradácia a eskalácia demokracie, pluralizácia verejného života, zmenšovanie mocenskej dištancie od autorít, ale aj zvyšovanie orientačnej náročnosti v sociokultúrnom svete“ (Dolník, 2017, s. 193).

K jazykovej kultúre sa J. Dolník vracia v práci *Jazyk v pragmatike* (2018), kde jasne definuje pragmatickú orientáciu jazykovej kultúry, ktorej základom je posilňovanie racionality jazykovej kultúry. Racionalita sa tu chápe ako vôľa k existencii, „ktorej prejavom je (aj) komunikačná vôľa, čiže racionalita jazykovej komunikácie sa vysvetľuje z vôľocentrickej pozície vykladania sveta“ (s. 7). J. Dolník ukazuje, že sa nebojí prevziať tradičné pojmy teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry a redefinovať ich s oporou o koncepty filozofie, sociológie, psychológie, kognitívnych vied a teórie komunikácie. V pozadí je pritom stále prínos pre konkrétneho, reálneho používateľa jazyka, ktorý sa v jazykovej komunikácii stretáva s jazykovými problémami a jazykovými úlohami, snažiac sa uplatňovať pravidlá a tak znovunavodzovať stav asimilačnej normality.

Najčerstvejší počín jubilanta, *Jazyk v sociálnej praxi* (2021), je pokračovaním a zavŕšením uvedenej trilógie. Komunikačnú kultúru definuje v súvislosti s inkluzívnou komunikáciou a inkluzívnou komunikačnou seba-realizáciou. Vracia sa tiež k racionalite prirodzeného jazyka, k voluntatívnej interpretácii jazyka, ako aj k samotnej jazykovej kultúre, pričom neostávajú nedotknuté ani tradičné mýty o slovenskom jazyku. Spoločným znakom všetkých troch diel je to, že autor nedefinuje sociálnu kultúru, pragmatiku či sociálnu prax presne, pretože práve tým by stanovil ich hranice, čomu sa, pravda, vyhýba. Cieľom je vyprovokovať čitateľa k tomu, aby sám nachádzal ďalšie súvislosti a témy, ktoré mu načrtnuté myšlienky ponúkajú.

Obdivuhodná výskumná aktivita profesora Dolníka je inšpiráciou pre každého vedca, učiteľa, študenta. Ukazuje sa, že jeho cieľom nie je samoú-

čelne čerit' vody, búrat' zámky, prekračovať hranice či dráždiť kolegov. Jeho cieľom je poznávať prirodzený jazyk v sociálnom prostredí, učiť študentov pristupovať k výskumu jazyka kriticky a kreatívne a v neposlednom rade pomáhať riešiť reálne problémy používateľov jazyka. Želáme mu v týchto neľahkých úlohách ešte mnoho síl.

Jaroslava Rusinková

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Vydali sme 4. zväzok Slovníka súčasného slovenského jazyka

Od 90. rokov 20. stor. sa v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV pripravuje viaczväzkový akademický Slovník súčasného slovenského jazyka. Ide o veľký typ všeobecného výkladového slovníka s predpokladaným rozsahom okolo 200 000 slov a mapujúci slovnú zásobu slovenčiny od konca 50. rokov 20. storočia až do súčasnosti. Prvé tri zväzky vyšli v roku 2006 (A – G), 2011 (H – L) a 2015 (M – N). Na jeseň minulého roka sa na knižné pulty dostal 4. zväzok tohto diela (O – Pn) a začiatkom r. 2022 autorsko-redaktorský tím potešila správa, že slovník získal hlavnú cenu v súťaži *Slovník roka 2020 – 2021*, ktorú vyhlasuje Jednota tlumočníkov a prekladateľů¹ v Prahe. Kolektív tvorcov pod vedením hlavnej vedeckej redaktorky PhDr. Alexandry Jarošovej, CSc., tak postupne odкрýva bohatstvo lexiky súčasnej slovenčiny. Vo 4. zväzku je to celkovo 15 329 hesiel², čo vzhľadom na spôsob spracovania predstavuje spolu 22 119 významov. Ako zaujímavosť možno uviesť, že heslom s najväčším počtom významov je v tomto zväzku sloveso *padnúť*, ktoré má 33 významov. Písmeno *p* patrí medzi najrozsiahlejšie, stačí si predstaviť, koľko slovies začínajúcich sa na predpony *po-*, *pod-*, *pre-*, *pred-*, *pri-* dokážeme v slovenčine utvoriť, preto zvyšné heslá tohto písmena obsiahne 5. a čiastočne aj 6. zväzok.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0016/21 Slovník súčasného slovenského jazyka – 7. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

¹ Dostupné na <https://www.jtunion.org/vysledky-souteze-slovník-roku-2020-2021/> [cit. 1. 6. 2022].

² Štatistické údaje pripravil programátor slovníka Ing. Vladimír Benko, PhD.

Pri tvorbe slovníka sa autori popri klasickej lístkovej kartotéke opierajú najmä o autentický pramenný materiál z rozsiahlych elektronických textových korpusov³, ktoré zahŕňajú beletriu, publicistiku, webové zdroje a pod. Textové korpusy slúžia jednak na identifikáciu jednotlivých významov slova a jednak na ilustráciu príkladov použitia konkrétneho slova v istom kontexte. Na analýzu gramatických tvarov (ohýbanie slov – skloňovanie mien a časovanie slovíčok) a spájateľnosti konkrétneho slova s inými slovami sa využíva špeciálny lexikografický softvérový nástroj⁴. Keďže súčasťou slovnej zásoby sú aj termíny, odbornú terminológiu posúdilo 64 konzultantov z približne 100 odborov.

Čo možno v slovníku nájsť? Z hľadiska koncepcie slovník zachytáva predovšetkým jednoslovné pomenovania typu *občas*, *obecný*, *obstarávací*, *očkáňovitý*, *odkiaľ*, *odporovať*, *oproti*, *oscilometria*, *osemdesiat*, *otec*; *pá*, *pápá*, *pá-pá*, *päta*, *páliť*, *parfumovať*, *parfémovať*, *plazma*, *plus*, ďalej viacslovné citátové výrazy typu *one man show*, *perpetuum mobile*, *persona non grata*. Ostatné viacslovné pomenovania nájdú používatelia slovníka pri príslušnom slove daného spojenia, napr. botanický názov *pagaštan konský* je spracovaný pri podstatnom mene *pagaštan* aj pri prídavnom mene *konský*. Viacslovné pomenovania môžu mať charakter ustálených spojení, to znamená, že v jazyku fungujú ako jedno pomenovanie, ale formálne zložené z viacerých slov, napr. *občiansky preukaz*, *rýchle občerstvenie*, *pašiový týždeň*, *pávie oko*, *párok v rožku*, *požiadať niekoho o ruku*, *klásť odpor*. Ďalej môže ísť o terminologické spojenia z rozličných oblastí (historické *pád Berlínskeho múra*, botanické *oleander obyčajný*, ekonomické a právnické *spoločnosť s ručením obmedze-*

³ Slovenský národný korpus – prim-6.1-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2013. Dostupné na <http://korpus.juls.savba.sk> [cit. 1. 6. 2022]. Interný korpus Omnia Slovaca III Maior [zahŕňajúci SNK, špecializované a webové korpusy Europeana + OpenSubtitles + Wikipedia + Wanda + skTenTen + Araneum Slovacum + Cassovia + web-3.0 (časť), verzia 4.1.30; 4,95 miliardy textových slov]: Omnia Slovaca III Maior (18.01). Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2018. Autor: Ing. Vladimír Benko, PhD.

⁴ Programový nástroj na morfológickú a kolokačnú analýzu korpusových zdrojov Sketch Engine, komerčný produkt spoločnosti Lexical Computing CZ, s. r. o., Botanická 554/68a, 602 00 Brno, Česká republika. Porov. KILGARRIFF, Adam – BAISA, Vít – BUŠTA, Jan – JAKUBÍČEK, Miloš – KOVÁŘ, Vojtěch – MICHELFEIT, Jan – RYCHLÝ, Pavel – SUCHOMEL, Vít: The Sketch Engine: Ten Years On. In: Lexicography 1, 7-36 (2014). Dostupné na <https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9> [cit. 1. 6. 2022]. BENKO, Vladimír: Compatible Sketch Grammars for Comparable Corpora. In: Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus: 15-19 July 2014, Bolzano/Bozen. Eds. A. Abel, Ch. Vettori, N. Rall. – 2014, s. 417-430. Dostupné na <https://euralex.org/publications/compatible-sketch-grammars-for-comparable-corpora/> [cit. 1. 6. 2022].

ným, právnické *obmedziť niekoho na osobnej slobode*, environmentálne *čistiareň odpadových vôd*, školské *skúškové obdobie*, cirkevné *prijímanie pod obojakým spôsobom*, lekárske *otras mozgu*, náboženské a historické *Turínske plátno*, technické *plavebná komora*, stavebné *odnímateľnosť tepla*), prirovnania a frazémy (*odpadnúť ako hnilá/zhnilá/zrelá hruška*; *hrešiť ako paholok*; *obetný baránok*; *odliv/odlev mozgov*; *kráľovská odmena*; *mať obe/obidve ruky ľavé*; *hrať s odkrytými kartami*; *odovzdať žezlo/kormidlo niekomu*; *odovzdať sa do vôle Božej*; *ja odpadnem!*; *padli mu z očí šupiny*; *padnúť do oka/do očí niekomu*; *robiť zo seba pajáca*), či viacslovné pomenovania, ktoré môžu fungovať ako ustálené výroky – parémie, teda prislovnia, porekadlá alebo pranostiky (*neodplácaj zlé zlym*; *aká otázka, taká odpoveď*; *odriekaného chleba najväčší krajec*; *kto druhému jamu kope, sám do nej padne*; *ja pán, ty pán a kto budekozy/svine pást?*; *keď sa na Pavla vtáča z koľaje napije, bude pozdná jar*). Vo štvrtom zväzku sa spracováva 489 ustálených spojení, 1 441 terminologických spojení, 2 384 frazeologizmov a 210 parémií.

V slovníku sa prezentujú aj také prípady, keď má isté spojenie slov priamy, doslovný význam a zároveň sa využíva ako frazéma, teda viacslovné pomenovanie s obrazným, preneseným významom, napr. *odkrojiť si väčší kus z koláča* („krájaním oddeliť väčšiu časť z koláča“; frazéma „prisvojiť si väčší podiel z celku“), *odpichnúť sa odo dna* („vlastnou silou alebo pomocou niečoho sa odraziť odo dna“; frazéma „začať dosahovať zlepšenie“), *niekomu všetko padá z rúk* („veci niekomu prudko klesajú z rúk na zem“; frazéma „niekto je nešikovný“), *pakovať kufre* („baliť sa“; frazéma „predčasne odchádzať, končiť niekde, obyčajne v súťaži, nepostupovať“), *dať si pauzu* („prerušiť určitú činnosť“; frazéma „prerušiť vzťah v rámci partnerstva, spolupráce a pod.“). Medzi slová, ktoré tvoria bohaté frazémy, patria napr. lexikálne jednotky *oko* (180 frazém), *ostať* (61), *padnúť* (56), *padat'* (36) a *pes* (30).

Aj zložené číslovky, ktoré sa môžu písať ako jedno slovo alebo osobitne, čitateľ nájde pri príslušnej číslovke. Vo 4. zväzku tak možno vyhľadať jednoslovné číslovky *osem* a *päť* a výberovo aj zložené číslovky od nich odvodené, napr. základné číslovky *osemnásť*, *päťdesiatjeden*; radové typu *osemstý*, násobné *päťdesiatkrát*, *päťdesiat ráz*, radové násobné *piatykrát*, *piaty raz*, skupinové *osmoro*, druhové *pätoraký*, *pätorako* a pod. Samozrejme, pre ich nekonečné tvorenie nemožno v slovníku obsiahnuť všetky, reflektujú sa len vybrané prípady, napr. pri základnej číslovke *päťdesiat* sa uvádzajú príklady na zložené

číslovky obsahujúce v základe práve túto číslovku: *pät'desiatosem, tridsaťtisíc-štyristopät'desiatdva*, pravopisne aj *tridsaťtisíc štyristo päťdesiatdva*.

Nevieme si poradiť s identifikáciou skratky či značky alebo rozhodnúť, ako sa skratka skloňuje? Aj na to má slovník odpoveď, napr. skratka *OH* vo význame „olympijské hry“ sa radí k podstatným menám ženského rodu v pluráli a podľa toho sa ohýba: *účasť na letných OH v Barcelone* = účasť na letných olympijských hrách v Barcelone. Anglická skratka *ok* alebo *OK* vystupuje v textoch raz ako nesklonné prídavné meno (*služby hotela sú ok/OK*), inokedy ako príslovka (*operácia dopadla ok/OK*) alebo častica (*ok/OK, dohodnuté*). Striebristý mäkký ťažký kov *olovo* má chemickú značku *Pb* (*plumbum*), príslovka *piano* (slabo, ticho) sa v hudobnej terminológii označuje *p* (opačný význam má príslovka *forte* – silno, s dôrazom; značka *f*).

Používatelia jazyka si popri informácii o význame slova môžu overiť aj jeho výslovnosť v hranatých zátvorkách, hlavne v prípade cudzích slov, napr. *offline* [oflajn] popri zdomácnenej pravopisnej podobe *oflajn*; *paparazzo* [-raco] popri zdomácnenom pravopisnom variante *paparaco*; *pizza* [pica]. Vo väčšej miere ako v predošlých slovníkoch sa uvádzajú gramatické tvary, pričom sa prihliada aj na tie, ktoré sú z hľadiska ohýbania problémové a spôsobujú používateľom jazyka neistotu pri ich tvorení, napr. genitív singuláru podstatného mena *organ* (hudobný nástroj) môže mať variantnú podobu (*zvuk organu/organa*); väčšia sladkovodná ryba *pangasius* v genitíve aj akuzatíve singuláru má rovnako variantné skloňovanie, napr. *filety z pangasia* aj *z pangasiusa*; ak sa chceme odviezť vo výťahu *paternoster*, môžeme použiť v lokáli singuláru tvary (*odviezť sa*) v *paternosteri* aj v *paternostri*. Osoba, ku ktorej máme kladný, žičlivý postoj, je náš *oblúbenec*. V nominatíve plurálu má podobu životného podstatného mena *oblúbenci*, v akuzatíve plurálu zase tvar *oblúbencov*. Ak hovoríme o oblúbenom zvierati, možný je v tomto prípade aj variantný tvar *oblúbence* v nominatíve a akuzatíve, teda skloňovanie podľa neživotných podstatných mien: *medzi jeho oblúbencov/oblúbence patria žaby*. Najväčší počet uvádzaných gramatických tvarov je pri slovesách, a to 3. osoba singuláru aj plurálu, rozkazovací spôsob, minulý čas, prechodník, trpné aj činné prídavné slovesné podstatné meno, napr. *oprat' – operie operú oper!* *opral operú opraný/opratý opranie/opratie*. Pri ospravedlnení môžeme použiť podobu *odpusti mi* aj *odpusť mi* (prosba vyjadrená formou rozkazovacieho spôsobu). Ak niečo pomaly, zdĺhavo, trpezlivo robím, tak *sa s tým piplem* aj

piplám. Popri časovacích koncovkách si pri slovesách možno overiť aj ich väzobné doplnenie, to znamená, akú podobu má pripojený podradený výraz, s ktorým sa sloveso spája, napr. *obracat' sa* vo význame „(o myšlienkach, citoch, prejavoch a pod.) byť zacielený, zameraný na niekoho, upriamovať sa, smerovať“ má spájateľnosť s výrazmi v datíve (ku komu, k čomu), napr. *matkine myšlienky sa obracajú k synovi*. Vo význame „prechádzať nejakou zmenou, meniť sa, premieňať sa (obyč. v opak)“ je okrem nulovej väzby (*počasie sa obracia*) možná až trojitá väzba s predložkami (na čo/v čo/k čomu), napr. *pod kopytami koní sa zem obracala na prach; situácia sa začala obracat' v náš prospech; videl, že veci sa obracajú k lepšiemu*. Väzobná spájateľnosť sa vyznačuje aj pri niektorých podstatných menách a prídavných menách, napr. *oštara* sa viaže aj s výrazmi v inštrumentáli (s kým, s čím) – *so starým autom je len oštara; nie je s nimi nijaká oštara; pachtivý* sa spája so slovami v lokáli (po čom) – *byť pachtivý po moci, po peniazoch*.

Slovník okrem opisu gramatiky a významu slova prináša aj jazykovo-štylistické hodnotenie slov, napr. či ide o neutrálne pomenovanie (*oceán* vo význame „veľmi rozsiahle more“, *obhádzat'* vo význame „hádzaním [z viacerých strán] zasiahnuť niekoho, niečo a tým obyčajne znečistiť alebo inak poškodiť“), alebo slovo príznakové z komunikačného či citovohodnotiaceho hľadiska, napr. expresívne (*obalamutiť*), pejoratívne (*pätolizáč*), hovorové (*onakvý*), hrubé (*pajzel*), detské alebo zjemnené (*ocikávať*), žartovné (*obzerance*), ďalej z časového a regionálneho zreteľa, napr. historické (*palatín*), zastarané (*obecat'*), regionálne (*očuť*). Okrem toho sa pri danom slove naznačuje aj odklon od spisovnej normy, teda podáva sa informácia o tom, že slovo je nesprávne – s uvedeným odkazom na správnu podobu (*obor*³ správ. *odbor*, *oblast'*; *paraolympiáda* správ. *paralympiáda*; *ovšem* správ. *pravda*, *však*, *áno*, *ale*) alebo s vhodnejšou alternatívou (*byť niekomu, niečomu na obťaž* vhodnejšie *byť niekomu, niečomu na ťarchu*; *oduševnele* vhodnejšie *oduševnene*). Medzi nespisovné prostriedky sa radia aj jednotky s označením slangové (*odpichovačka* – energická, obyč. známa populárna skladba, *penetrák* – látka zvyšujúca príľnavosť farby na podklad) alebo subštandardné slovo (*obkusat'*, *oblbovák*, *odstavec*, *pajcovať*).

Súčasťou každého zväzku slovníka je osobitná príloha s názvami slovenských miest, obcí a častí obcí, ku ktorým sú pripojené pomenovania obyvateľ'ov týchto sídel (v mužskom a ženskom rode) a príslušné prídavné mená,

napr. *Olšovany* „obec na východnom Slovensku v okrese Košice-okolie východne od Košíc“, obyvateľský názov *Olšovanec*, *Olšovianka*, prídavné meno *olšoviansky*. Názvy území a štátov sveta, hlavné mestá štátov a niektoré významné mestá a rieky sú spracované vo vlastnom texte slovníka (*Omán, Peru; Oslo, Paríž; Osvienčim, Petrohrad; Orava, Pád*).

Prvé tri zväzky Slovníka súčasného slovenského jazyka v elektronickej podobe možno nájsť na stránke <https://slovník.juls.savba.sk>, na ktorej sú k dispozícii aj iné výkladové či špeciálne typy slovníkov, napr. Synonymický slovník slovenčiny (2004), Slovník cudzích slov (akademický) (2005), Retrográdny slovník súčasnej slovenčiny (2018) či historický *Slowár Slowenski Češko-Latínsko-Nemecko-Uherski* (1825) od A. Bernoláka. Široká ponuka elektronických lexikografických diel chce verejnosti priblížiť bohatstvo slovnej zásoby z rozličných perspektív a zároveň otvára možnosti pre hlbší vedecký výskum jazyka.

Nicol Janočková

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

LITERATÚRA

BENKO, Vladimír: Compatible Sketch Grammars for Comparable Corpora. In: Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus: 15-19 July 2014, Bolzano/Bozen. Eds. A. Abel, Ch. Vettori, N. Rall. – 2014, s. 417 – 430. Dostupné na <https://euralex.org/publications/compatible-sketch-grammars-for-comparable-corpora/> [cit. 1. 6. 2022].

KILGARRIFF, Adam – BAISA, Vít – BUŠTA, Jan – JAKUBÍČEK, Miloš – KOVÁŘ, Vojtěch – MICHELFEIT, Jan – RYCHLÝ, Pavel – SUCHOMEL, Vít: The Sketch Engine: Ten Years On. In: Lexicography 1, 7 – 36 (2014). Dostupné na <https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9> [cit. 1. 6. 2022].

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1 134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1 087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1 100 s. ISBN 978-80-224-1485-2.

Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2021. 1 128 s. ISBN 978-80-224-1901-7.

SPYTOVALI STE SA

Spojovník alebo pomlčka? – „Prosím Vás o usmernenie pri používaní správneho interpunkčného znamienka v slovných spojeniach, v ktorých prvá časť označuje celok a druhá jej súčasť, napr. *Slovenské národné múzeum* (celok) a *Historické múzeum v Bratislave* (organizačný útvar Slovenského národného múzea bez právnej subjektivity). V Pravidlách slovenského pravopisu sa uvádza, že v takýchto spojeniach sa píše spojovník, napr. *Bratislava-Devínska Nová Ves* (mestská časť Bratislavy), *Častá-Papiernička* (časť obce Častá). Myslím si, že správny zápis je *Slovenské národné múzeum-Historické múzeum v Bratislave*. Podotýkam, že medzi Slovenským národným múzeom a jeho organizačnými útvarmi nie je rovnocenný vzťah, ktorý sa podľa citovanej príručky vyjadruje pomlčkou, napr. *ŠK Slovan Bratislava – Spartak Trnava, Irán – Irak* (rokovanie zástupcov Iránu a Iraku).“

V Pravidlách slovenského pravopisu (2013) sa medzi funkciami spojovníka uvádza i tá, na ktorú sa odvoláva pisateľka do jazykovej poradne (pracovníčka múzea), t. j. že sa používa v spojeniach na vyjadrenie vzťahu celku a jeho súčasti (porov. bod č. 4, s. 63). Jednako príklady geografických názvov *Bratislava-Devínska Nová Ves*, *Častá-Papiernička* ilustrujúce danú poučku nemožno pokladať za analogické s názvami, ktoré sú predmetom otázky. Vysvetlíme, prečo je to tak.

V spojení názvov inštitúcií a ich zložiek sa vzťah podradenosti a nadradenosti najčastejšie vyjadruje genitívnou väzbou nadradenej zložky (tzv. genitívom príslušnosti), napr. *Literárne múzeum Slovenskej národnej knižnice*, *Právnická fakulta Univerzity Komenského*, *Historický ústav Slovenskej akadémie vied*, *obvodné oddelenie Policajného zboru v Galante*, *zahraničný výbor Národnej rady SR*. Takáto syntaktická konštrukcia sa pri názvoch *Bratislava-Devínska Nová Ves*, *Častá-Papiernička* nepoužíva (porov. *Devínska Nová Ves Bratislavy*, *Papiernička Častej*). Na rozdiel od týchto názvov možno v názvoch inštitúcií a ich zložiek podradenú zložku od nadra-

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe.

denej zložky oddeliť čiarkou: *Slovenská národná knižnica, Literárne múzeum; Univerzita Komenského, Právnická fakulta; Slovenská akadémia vied, Historický ústav; Policajný zbor v Galante, obvodné oddelenie; Národná rada SR, zahraničný výbor*, alebo pomlčkou: *Slovenská národná knižnica – Literárne múzeum, Univerzita Komenského – Právnická fakulta; Slovenská akadémia vied – Historický ústav; Policajný zbor v Galante – obvodné oddelenie; Národná rada SR – zahraničný výbor*. Rovnako je možný slovosled s podradenou zložkou na začiatku názvu, a to s čiarkou: *Literárne múzeum, Slovenská národná knižnica; Právnická fakulta, Univerzita Komenského; Historický ústav, Slovenská akadémia vied; obvodné oddelenie, Policajný zbor v Galante; zahraničný výbor, Národná rada SR*, alebo s pomlčkou: *Literárne múzeum – Slovenská národná knižnica; Právnická fakulta – Univerzita Komenského; Historický ústav – Slovenská akadémia vied; obvodné oddelenie – Policajný zbor v Galante; zahraničný výbor – Národná rada SR*.

Z toho, čo sme tu naznačili, vychodí, že aj názvy jednotlivých múzeí patriacich pod Slovenské národné múzeum by sa mali od názvu materskej inštitúcie oddeľovať čiarkou alebo pomlčkou, či už v postpozícii: *Slovenské národné múzeum, Prírodovedné múzeum; Slovenské národné múzeum, Múzeum Betliar; Slovenské národné múzeum – Prírodovedné múzeum; Slovenské národné múzeum – Múzeum Betliar*, alebo v antepozícii: *Prírodovedné múzeum, Slovenské národné múzeum; Múzeum Betliar, Slovenské národné múzeum; Prírodovedné múzeum – Slovenské národné múzeum, Múzeum Betliar – Slovenské národné múzeum*.

Otázku týkajúcu sa pravopisu názvov inštitúcií a ich podradených zložiek sme do jazykovej poradne nedostali prvý raz. Keďže Pravidlá slovenského pravopisu sa ňou nezaobierajú, bolo by vhodné doplniť navrhované riešenie do pravopisnej príručky.

Silvia Duchková

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

PRIPOMÍNAME SI

1. jún 2022

100. výročie narodenia slovenského jazykovedca a pedagóga **prof. PhDr. Jána Oravca, DrSc.** Študoval na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave (slovenský jazyk – filozofia). Učil na viacerých stredných školách a v r. 1951 nastúpil do Jazykovedného ústavu SAVU (neskôr Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV), kde pracoval až do r. 1976. V rokoch 1977 – 1986 pôsobil na Pedagogickej fakulte v Nitre. Venoval sa výskumu slovenského spisovného jazyka a slovenských nárečí, jazykovej kultúre, oblasti vyučovania slovenského jazyka, ako aj príprave učiteľov. Spolupracoval na vzniku významného diela Morfológia slovenského jazyka (1966), je autorom a spoluautorom viacerých publikácií, stredoškolských a vysokoškolských učebníc, napr. Väzba slovies v slovenčine (1967), Slovenské predložky v praxi (1968), Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax (1982), Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia (1983). Zomrel 1. 5. 1986 v Bratislave.

7. júl 2022

Vo veku 97 rokov nás navždy opustil jazykovedec a slavista **prof. PhDr. Eubomír Ďurovič, DrSc.** Po štúdiách na Slovenskej univerzite v Bratislave (slovenský jazyk – ruský jazyk) absolvoval študijný pobyt na Univerzite v Osle v Nórsku. V druhej polovici 60. rokov sa natrvalo usadil vo Švédsku, no so slovenskou jazykovedou neprerušil kontakt. Pôsobil na viacerých univerzitách v Európe aj v zámorí – na Univerzite Komenského v Bratislave, na Univerzite v Uppsale a Lunde (Švédsko), v Aarhus (Dánsko), v New Havene (USA), v Zürichu a Berne (Švajčiarsko), na Karlovej univerzite v Prahe. Venoval sa výskumu ruskej a slovenskej fonológie, gramatiky, osobitne vzniku slovenského, českého a ruského spisovného jazyka, ako aj kultúrnej histórii slovanských národov. Slovenskej jazykovede sa venoval do posledných chvíľ, o čom svedčia publikácie Predhistória spisovnej slovenčiny (2018) a Paradigmatika spisovné ruštiny (2020; v spoluautorstve s M. Gigerom).

Češť jeho pamiatke!

31. júl 2022

Životné jubileum slovenského jazykovedca a pedagóga *prof. PhDr. Miroslava Dudka, DrSc.* Po štúdiu slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského pôsobil ako pedagóg na viacerých univerzitách (v Novom Sade, Belehrade a v Segedíne). V r. 1997 – 2001 bol pracovníkom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, od r. 2001 pracuje na Katedre slovanských filológií Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, v r. 2004 – 2006 pôsobil aj na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Zaoberá sa slavistikou, slovakistikou, textovou lingvistikou, sociolingvistikou, výskumom vývinu slovenčiny a južnoslovanských jazykov.

17. august 2022

Životné jubileum slovenského jazykovedca a pedagóga *prof. PhDr. Ábela Kráľa, DrSc.* Študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (slovenský jazyk – ruský jazyk). Jeho profesionálne pôsobenie je späté najmä s Filozofickou fakultou Univerzity Komenského, kde pracoval v Kabinete fonetiky, neskôr v oddelení fonetiky a všeobecnej jazykovedy Katedry slovenského jazyka FFUK vo vedúcich funkciách, pôsobil aj na Pedagogickej fakulte v Nitre a na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, ako hosťujúci profesor aj na univerzitách v Kolíne nad Rýnom a v Bonne. Venuje sa najmä všeobecnej jazykovede, fonetike, fonológii a slovenskej ortoepii a je – okrem iných vedeckých publikácií a množstva štúdií – autorom kodifikačnej monografie Pravidlá slovenskej výslovnosti (1984, 1988, 1996, 2005, 2009).

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300